
VIURE DEL BOSC I CONSERVAR-LO DE FORMA COMUNITÀRIA

La política de Concessions Forestals
Comunitàries a la Reserva de la
Biosfera Maya (RBM), Guatemala

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia
i Història

Treball Final de Grau

Autor: Albert Contreras Riera

Tutora: Roser Rodríguez Carreras

Bloc: Planificació i gestió del territori

SIGLES

ACOFOP Asociación de Comunidades Forestales de Petén
CATIE Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza
CFC Concessió Forestal Comunitària
CFV Certificación Forestal Voluntaria
CONAP Consejo Nacional de Areas Protegidas
EFC Empresas Forestales Comunitarias
FAO Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació
FORESCOM Empresa Comunitaria de Servicios del Bosque
FSC Forest Stewardship Council
GFS Gestió Forestal Sostenible
IDEG Infraestructura de Datos Espaciales de Guatemala
INAB Instituto Nacional de Bosques
INE Instituto Nacional de Estadística (Guatemala)
INTA Instituto Nacional de Transformación Agraria
ODS Objectius de Desenvolupament Sostenible
ONG Organització No Governamental
RA Rainforest Alliance
RBM Reserva de la Biosfera Maya
SEGEPLAN Secretaría de Planificación y Programación de la Presidencia (Govern de Guatemala)
SIGAP Sistema Guatemalteco de Áreas Protegidas
UFCO United Fruit Company
UNESCO Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura
USAID U.S. Agency for International Development
WCS Wildlife Conservation Society
ZAM Zona de Amortiguamiento dins de la RBM
ZN Zona Núcleo dins la RBM
ZUM Zona de Usos Múltiples dins la RBM

*“Guatemala es el rostro, torpemente enmascarado,
de toda Latinoamérica; la faz que exhibe el
sufrimiento y la esperanza de estas tierras
nuestras despojadas de sus riquezas
y del derecho de elegir su destino.”*

Eduardo Galeano
(Galeano, 2020, p.12)

Resum

La Reserva de La Biosfera Maya és una àrea protegida de 2.090.667 hectàrees situada al nord de Guatemala que va ser creada al 1990 i està dividida en tres zones: *Zona Núcleo* (ZN), de conservació estricta; la *Zona de Amortiguamiento* (ZAM), per frenar l'avanç de la frontera agrícola i la *Zona de Usos Múltiples* (ZUM) on es desenvolupa pròpiament la gestió forestal comunitària.

La política de concessions forestals comunitàries (CFC) es va instituir durant la segona meitat de la dècada dels 90' (entre 1994 i 2002), com una forma de gestió comunal i governança forestal, on les comunitats que habiten en aquest territori, adoptant la forma de societat civil, associacions i cooperatives, obtenen un rendiment econòmic dels recursos forestals així com del ecoturisme. Els ingressos obtinguts són reinvertits en prevenció d'incendis, en la lluita contra el canvi climàtic, la desforestació i en el desenvolupament socioeconòmic de les comunitats, com ara en infraestructures, salut, educació, etc.

Es tracta d'un acord entre l'Estat guatemalenc per mitjà del *Consejo Nacional de Áreas Protegidas* (CONAP) i les comunitats locals, organitzades a través de la *Asociación de Comunidades Forestales de Petén* (ACOFOP), que els permet gestionar un total de 400.000 hectàrees de bosc durant 25 anys, sota el compromís de vetllar pel manteniment de la cobertura vegetal i la biodiversitat. Els contractes venceran entre el 2022 i 2027, depenent de l'any de creació, per la qual cosa sembla important partir de quins van ser els seus objectius per a després analitzar els resultats obtinguts per la política de concessions forestals comunitàries del Petén.

Els resultats mostren una relació positiva entre el desenvolupament socioeconòmic i la conservació de la biodiversitat i la cultura maia. A la Reserva de la Biosfera Maya ha sorgit una nova governança forestal que ha empoderat a les comunitats i ha retornat la tinença i l'ús dels recursos del bosc tropical humit. Però el model concessionari i el conjunt de la reserva no està lliure de pressions i amenaces que podrien posar en risc la feina feta i aturar l'assoliment dels objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides.

Paraules clau: Gestió forestal comunitària, desenvolupament sostenible, concessions forestals comunitàries, governança forestal, Reserva de la Biosfera Maya.

Abstract

The Maya Biosphere Reserve is a 2.090.667 hectares protected area located in the north of Guatemala, created in 1990 and divided into 3 zones: core zone of strict conservation; buffer zone to stop the advance of the agricultural frontier, and the Multiple Use-Zone (MUZ) where the community forest management is developed.

The Community Forest Concessions (CFC) policy was instituted during the second half of the 1990s (between 1994 and 2002), as a form of communal management and forest governance, where the communities that live in this territory adopt the form of civil society, associations and cooperatives, obtaining an economic return from forest resources as well as from the ecotourism. The income obtained is reinvested in fire prevention, in the fight against climate change, deforestation and in the socio-economic development of the communities, such as infrastructure, health, education, etc.

It is an agreement between the Guatemalan state through the National Council of Protected Areas (CONAP) and local communities organized through the ACOFOP that allows them to manage a total of 400,000 hectares of forest for 25 years, under the commitment to ensure the maintenance of plant cover and biodiversity. The contracts will expire between 2022 and 2027, depending on the year of creation, so it seems important to start from what were their objectives and then analyze the results obtained by the policy of community forest concessions in Petén.

The results show a positive relationship between socioeconomic development, the conservation of biodiversity and the Mayan culture. In the Maya Biosphere Reserve, a new forest governance has emerged, which has empowered the communities and has given back the possession and use of the resources of the humid tropical forest. But the concessionary model and the reserve in a whole are not free from pressures and threats that could put all the work done at risk and stop the achievement of the United Nations Sustainable Development goals.

Key words: Community forest management, sustainable development, community forest concessions, forest governance, Maya Biosphere Reserve.

Sumari

I. Introducció	7
II. Objectius	9
III. Marc teòric	10
IV. Metodologia	17
V. Anàlisi i resultats	21
A. Context geogràfic, polític i històric	21
1. Guatemala	21
a) Context històric.....	22
b) Context social i polític actual	23
2. Regió del Petén	25
a) Antecedents històrics	26
b) Projecte de colonització (1959–1986).....	27
c) Projecte de conservació (1990-Actualitat).....	29
3. Reserva de la Biosfera Maya	31
a) Context geogràfic	33
b) Divisió administrativa de la RBM	35
B. Concessions Forestals Comunitàries (CFC).....	36
1. Etapes i línia temporal.....	36
2. Sobre les concessions forestals comunitàries	38
a) Classificació segons el tipus.....	38
b) Organització interna	40
c) Governança forestal: Organitzacions de segon nivell	42
3. Assoliments socioeconòmics i ambientals.....	43
4. Pressions i amenaces	47
5. Balanç i reptes de futur	52
a) Aspecte social	53
b) Aspecte econòmic	53
c) Aspecte Ambiental.....	54
d) Contribució de les concessions forestals comunitàries en l'assoliment del Objectius de Desenvolupament Sostenible.....	55
VI. Conclusions	57
VII. Bibliografia.....	59
ANNEX I	66

I. Introducció

En les darreres dècades existeix una preocupació creixent a tot el món per conservar els boscos, els quals, són la millor eina per mitigar l'efecte del canvi climàtic, per la seva funció primordial en la fixació i acumulació de diòxid de carboni, però també pel seu paper regulador del cicle de l'aigua, en la preservació dels sòls o en la conservació de la biodiversitat, ja que alberguen la major part de la biodiversitat terrestre.

Els desequilibris ecològics ocasionats per la pèrdua de massa boscosa i el consegüent deteriorament de la qualitat dels sòls té un alt cost per tots els éssers humans atès que esta lligat a la supervivència del home, no només de manera directa per la seva alimentació, sinó que les repercussions poden afectar altres necessitats com ara la salut o l'educació. Per tant, és fonamental trobar solucions que mitjançant una restauració dels boscos permetin l'equilibri entre la conservació i la gestió sostenible de la biodiversitat forestal, i que a la vegada permetin un desenvolupament de les comunitats que hi habiten.

Els boscos cobreixen quasi una tercera part de la superfície terrestre, i aproximadament la meitat són boscos tropicals, amb una importància cabdal com a ecosistemes biològics més rics de la terra, a la vegada que, pateixen una major desforestació i degradació per la seva colossal extensió, una inseguretad jurídica en la tinença de la terra i per les relacions econòmiques desiguals nord-sud.

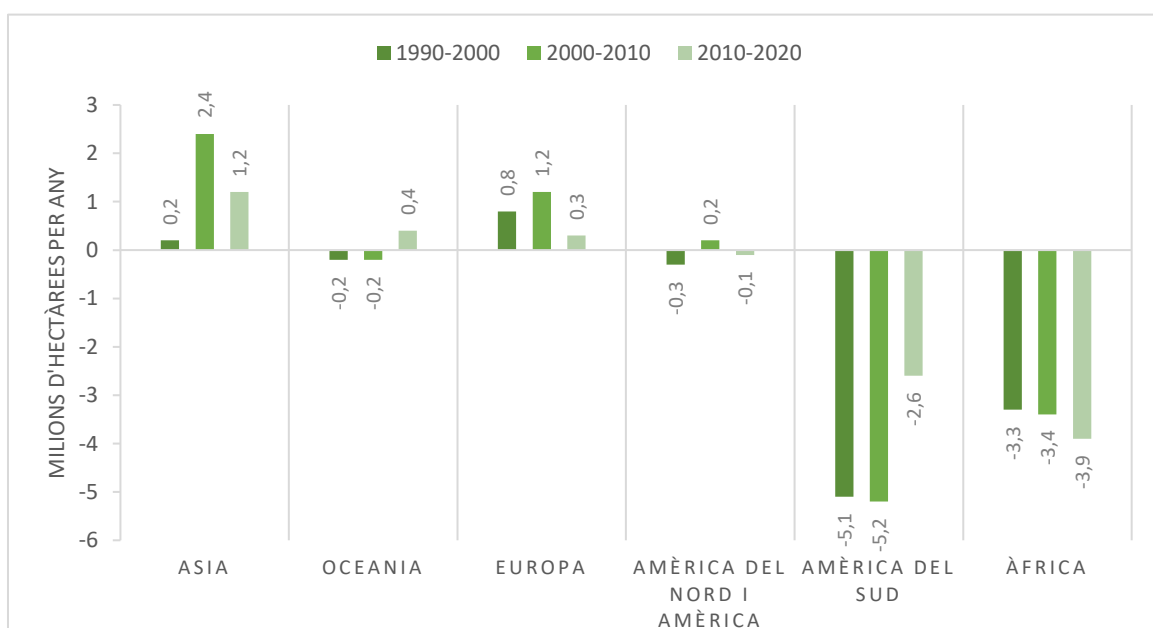

Fig. 1: Variació anual neta de la superfície forestal per regions del món entre 1990-2020. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO).

La selva Maia, en la que s'ubica el nostre objecte d'estudi, és el segon bosc tropical més extens del continent americà i compta amb una superfície de més de catorze milions d'hectàrees que es reparteixen per Mèxic, Belize i Guatemala. El seu ecosistema és refugi d'innombrables espècies úniques i en perill d'extinció, espai que comparteixen en perfecte sintonia amb comunitats ètniques com els *mayas*, *choles*, *tzeltales*, *tzotziles*, *garífunas*, *mestizos* o *menonitas* des de fa milers d'anys. Un gran nombre d'aquestes comunitats, segueixen practicant tècniques agrícoles tradicionals heretades durant generacions, alhora que tenen cura del seu patrimoni natural.

Però en l'actualitat, l'ecosistema presenta fortes pressions i amenaces que comprometen la seva viabilitat a llarg termini, com per exemple el canvi en els usos del sòl, la densificació poblacional, els incendis forestals o els interessos d'alguns grups en accedir a terres per l'agricultura de subsistència, l'agricultura comercial, la ramaderia o en el pitjor dels casos la narcoramaderia (ramaderia que serveix per encobrir el tràfic de drogues i el seu pas cap a Mèxic?).

Per tant, per salvaguardar i revertir les amenaces que enfronta la selva maia cal empoderar a les comunitats locals i indígenes, que amb els seus sistemes tradicionals de gestió agrícola i forestal han demostrat la compatibilitat entre la protecció i la gestió sostenible dels recursos. Un bon exemple, podria ser la política de concessions forestals comunitàries implementada a la dècada dels 90 a la regió del Petén, a Guatemala, la qual, analitzarem en el present treball final de grau.

El model concessionari es va plantejar mitjançant un sistema de cogestió emparat per un contracte legal entre l'Estat i les organitzacions de base comunitària com una forma de gestió comunal i governança forestal. Les comunitats que habiten en aquest territori obtenen un rendiment econòmic de l'aprofitament del bosc i els ingressos obtinguts són reinvertits en les seves comunitats, en alimentació, infraestructures i recursos en matèria de salut i educació. També en prevenció d'incendis i en la lluita contra el canvi climàtic i la desforestació.

Per concloure, es comprovarà si el cas de les concessions forestals comunitàries del Petén són un exemple que mostra la coexistència entre l'aprofitament fuster i no fuster amb la conservació de la biodiversitat, sense oblidar-se dels pobladors locals i indígenes que han de tenir per finalitat desenvolupar el món rural sota esquemes de sostenibilitat. En definitiva, en aquesta recerca intentarem valorar si són una eina eficaç per detenir i revertir la pèrdua de biodiversitat i permeten contribuir a assolir els objectius de desenvolupament sostenible de l'Agenda 2030.

II. Objectius

A. Objectiu general

- Anàlisi del model de Concessions Forestals Comunitàries de la Reserva de la Biosfera Maya a Guatemala i els assoliments socials, ambientals i econòmics aconseguits al llarg de les dues dècades (1990-2020) que porten en actiu i les amenaces i reptes als que s'enfronten.

B. Objectius específics

- Valorar si el model concessionari ha servit per empoderar a les comunitats locals i desenvolupar el seu benestar i nivell socioeconòmic.
- Avaluar si és compatible la gestió forestal comunitària amb la protecció de l'àrea natural protegida, i si les accions que realitzen a la RBM fins a quin punt són beneficioses o contraproductes per la conservació del medi.
- Examinar les pressions i desequilibris socioambientals que desencadenen en amenaces com ara la desforestació, l'avenç de la frontera agrícola o la narcoramaderia i veure fins a quin punt afecten a la RBM.
- Estimar si el model de polítiques de concessions forestals implementat a la RBM és un cas paradigmàtic en la seva intenció de conjugar el desenvolupament sostenible amb l'ús dels recursos del bosc tropical, essent una eina eficaç per aconseguir els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS).

III. Marc teòric

La gestió forestal comunitària és un model d'administració dels boscos emprat des de l'origen de les civilitzacions. Segons Gilmour (2016), els habitants de les àrees rurals de l'Europa preindustrial depenien dels bens comuns forestals per satisfer les seves necessitats gestionats per sistemes d'organització comunitària, però a mesura que Europa s'industrialitzava i es modernitzava, es van extingir els drets consuetudinaris i es van cercar les terres de propietat comú.

Aquest model es va exportar a partir del segle XVI amb la colonització dels països del nou món, posant fi als boscos que eren gestionats sota sistemes de gestió autòctons. Després de la independència de les colònies, els governs van heretar els enfocaments de gestió forestal dels governs colonials, fins a la dècada dels 70-80 del segle XX, quan van sorgir el concepte de gestió forestal comunitària com a tal (Gilmour, 2016).

El concepte de gestió forestal comunitària, és molt vast i no pas homogeni, per tant, trobem multiplicitat de definicions d'autors que l'han formulat des de diversos enfocaments. Segons Colchester *et al.* (2003), la gestió forestal comunitària té una definició molt àmplia, i aquesta, no es limita només a la producció fustera, sinó que inclou la gestió comunitària de productes forestals no fusters, l'agricultura i ramaderia de subsistència, la conservació de la biodiversitat, així com d'altres fins ambientals, socials, religiosos, etc.

En canvi, Stoian (2005) comprèn la gestió forestal comunitària des d'un enfocament més humà, situant com a eix principal en la correcta gestió dels boscos als grups indígenes, pagesos o colons, que amb una tinença de la terra en propietat comuna, drets usufructuaris o consuetudinaris, persegueixen finalitats comuns per a l'aprofitament i mitjançant una organització comunitària per la gestió forestal.

En la implementació d'un pla de gestió forestal comunitari, les concessions requereixen unes estructures formades per diversos actors. Segons un document elaborat per WWF Bolívia i Consejo Boliviano para la Certificación Forestal Voluntaria [CFV], (2010) fruit d'uns seminaris sobre aquest mateix tema, cinc són els actors indispensables en la gestió forestal comunitària; a la vegada, cada actor té unes funcions a realitzar.

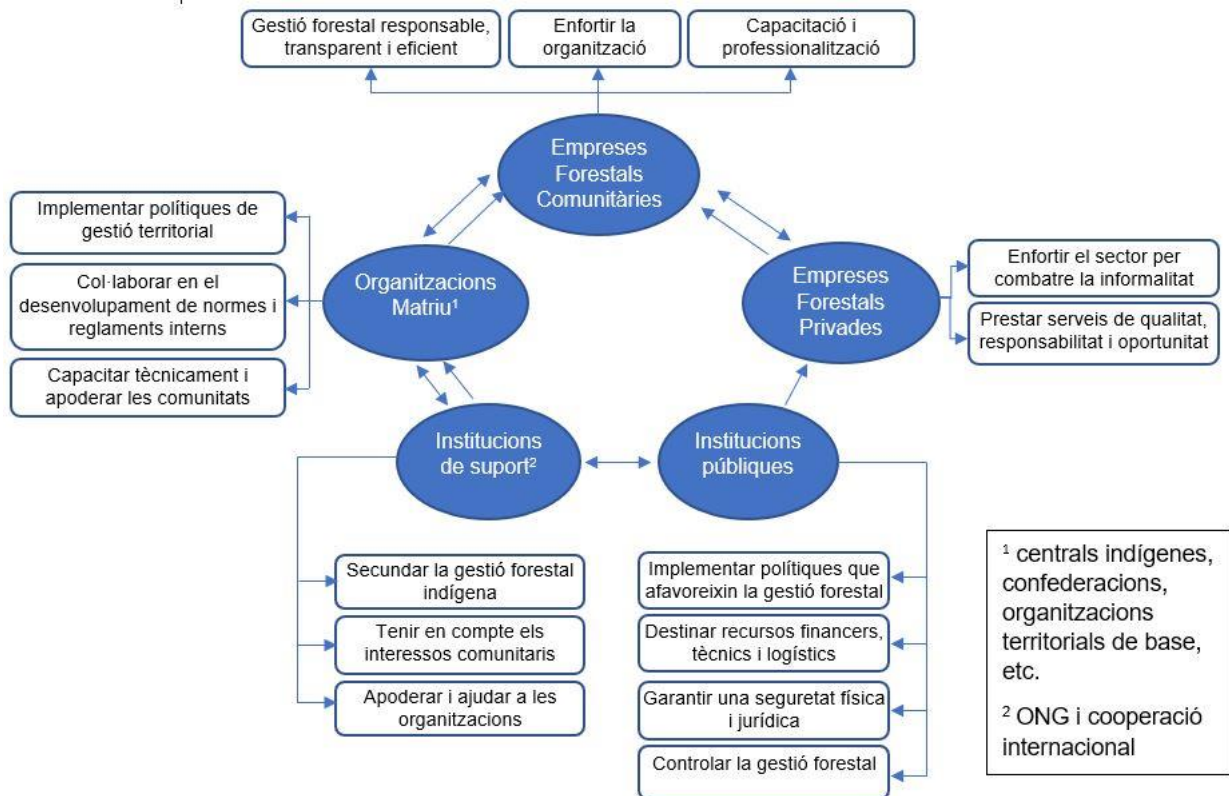

Fig. 2: Principals actors de la gestió forestal comunitària, les activitats a realitzar i les sinergies. Font: Elaboració pròpia a a partir de dades de WWF Bolívia i CFV (2010).

Com podem observar a la figura número 1, els cinc actors han de crear sinergies entre ells per una correcta aplicació de la gestió forestal. Per una banda, les institucions públiques han d'implementar polítiques que afavoreixin la gestió forestal comunitària i garantir unes condicions de seguretat física i jurídica en la tinença de la terra. Per un altre banda, les empreses forestals comunitàries i privades, han de dur a terme una gestió forestal responsable, transparent i de qualitat, per així, capacitar-se i enfortir l'organització. Per últim, les organitzacions matrius són les que implementen la gestió i desenvolupen les polítiques i les normatives de gestió mentre que les institucions de suport, tenen com a principal funció col·laborar i assistir en tots els processos de la gestió forestal comunitària.

Simultàniament, resulta necessària per la correcta aplicació de la gestió forestal comunitària una forta governança, és a dir, que els actors públics i privats, negociïn, prenguin i executin decisions vinculants sobre la gestió, ús i conservació dels recursos forestals (Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació, 2020). Tal com asseveren Petkova *et al.* (2011) una bona governança forestal ha de partir d'unes decisions imparcials, transparents i justes, en les que es respectin els drets basats en

unes lleis i normes equitatives. Els responsables de prendre les decisions es responsabilitzen d'aquestes, havent de ser beneficioses pel conjunt de la població i els boscos en general, i no per l'interès personal (Petkova *et al.*, 2011). Per què les comunitats participin en la governança forestal han de comptar amb drets d'accés i ús dels recursos forestals (Elías i Monterroso, 2014).

A més, la gestió forestal ha de ser sostenible, es a dir, el seu principal objectiu ha de ser vetllar i augmentar el valor econòmic, social i mediambiental de tots els tipus de boscos, en benefici de generacions presents i futures (Resolució 62/98 de la Assemblea General de las Naciones Unidas). Nájera (2015) assevera que en certa mesura, la gestió forestal sostenible consisteix en la codificació i sistematització d'una sèrie de tradicions consuetudinàries consolidades a través del pas dels segles, la qual, ha de reunir tres aspectes fonamentals:

1. Aspecte Social: interdependent de l'economia, els rendiments generats per una determinada activitat han de retornar en bona part a la població de l'entorn geogràfic en què es troba situada, en l'àmbit rural i més concretament en el forestal és imprescindible ja que en unes regions pràcticament despoblades, implicaria fixar població en aquest entorn, consegüentment, contribuiria a la cura i vigilància d'aquestes masses forestals i a l'increment de la seva productivitat i la millora ambiental.
2. Aspecte econòmic: és de vital importància que hi hagi un interès econòmic clar perquè la natura es conservi. Quan aquest interès es perd, la població local descuida la natura, i en conseqüència, els espais es degraden i generalment deixa de produir-se valor.
3. Aspecte ambiental: De vital importància, ja que és una variable indispensable per poder parlar de sostenibilitat. Només en la mesura en què la pròpia naturalesa no sigui damnificada irreversiblement i pugui conservar i regenerar recursos de manera indefinida podem parlar d'aprofitar-los econòmicament i de generar benestar social.

La gestió forestal sostenible ofereix oportunitats per a convertir les concessions en un mitjà eficaç per abordar l'Agenda 2030, així com les contribucions en virtut de l'Acord de París (Tegegne *et al.*, 2018). En aquest sentit, les directius voluntàries de la Organització de les Naciones Unidas per a l'Agricultura i l'Alimentació, proposen una gestió forestal sostenible que promogui les concessions forestals comunitàries en els boscos públics dels països tropicals, en vies d'assolir els Objectius de Desenvolupament

Sostenible. Conforme als seus criteris, les concessions forestals poden contribuir directament a acomplir set dels disset objectius, aquests són:

Fig. 3: Objectius de Desenvolupament Sostenible que les concessions comunitàries poden induir. Font: Muntatge fotogràfic a partir d'imatges de la Diputació de Barcelona.

Segons Sabogal *et al.* (2008), a l'Amèrica Llatina com en altres parts del món, la gestió forestal comunitària és entesa com “una de les opcions més promissòries per a resoldre el gran dilema de la conciliació entre la preservació de la naturalesa i el desenvolupament econòmic”.

En la política forestal, la majoria dels països llatinoamericans ha adoptat el concepte de gestió forestal sostenible. Com a part d'aquest concepte, es promou la gestió forestal comunitària com una de les estratègies per aconseguir la gestió forestal sostenible, equitativa i participativa (Sabogal *et al.*, 2008). A més a més, a diferència d'altres regions tropicals, la formalització dels drets de tinença de la terra i la promoció de la gestió forestal comunitària i sostenible ha avançat ràpidament en els últims anys (Petkova *et al.*, 2011).

Per tant, l'enfortiment de la gestió comunitària té dos objectius fonamentals: assegurar o millorar el benestar dels seus protagonistes (pobladors en comunitats pageses i indígenes) i contribuir a la conservació dels boscos per assegurar a la societat en general, els serveis que aquests proporcionen (Sabogal *et al.*, 2008).

Malgrat els esforços i la implantació d'alguns projectes de gestió forestal comunitària, no tots han obtingut resultats positius i molts boscos tropicals de l'Amèrica Llatina presenten una gran degradació del bosc per una mala gestió forestal, que segons

Nasi, Putz, Pacheco, Wunder i Anta (2011), es produïda per una sèrie de factors antròpics, que intenten remeiar-los proposant deu recomanacions per així millorar la gestió forestal, reduir les emissions i augmentar les reserves de carboni en els boscos de producció:

Taula 1: Limitacions i pressions de la gestió forestal comunitària i possibles recomanacions.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Nasi et al. (2011).

LIMITANTS I PRESSIONS	RECOMANACIONS
<ul style="list-style-type: none"> • Falta d'intencions serioses de millorar la gestió forestal per part dels actors principals • Alts costos d'oportunitat del manteniment dels boscos • Costos i beneficis: gestió millorada vs. gestió habitual • Tinença insegura o poc clara i drets d'ús dels boscos • Marcs de polítiques i regulacions inapropiades • Falta de personal forestal capacitat • Ineficiència i residus en el bosc i al llarg de la cadena de valor 	<ul style="list-style-type: none"> • Detenir l'expansió, il·legal i tolerada, de la frontera forestal • Desenvolupar incentius per a millorar la gestió • Fomentar més certificacions forestals • Desenvolupar incentius per a augmentar les reserves de carboni en boscos explotats, cremats o degradats de qualsevol altra manera • Millorar la seguretat de la tinença i l'accés als recursos dels propietaris i concessionaris de boscos • Millorar l'eficiència del sector forestal mitjançant impostos apropiats • Simplificació de les normes i reglaments de gestió • Promoure més l'ús de tècniques d'aprofitament d'impacte reduït (AIR) • Promoure tractaments de silvicultura post-extracció on sigui necessari mantenir la producció de fusta • Capacitar als treballadors forestals i proporcionar-los retribucions apropiades

En contraposició, un tipus de participació que últimament ha creat molt interès a la regió pels bons resultats assolits es la cogestió d'àrees de bosc estatals, com per exemple el model estudiat en el present treball, en el que l'estat i les comunitats són aliats en la conservació i l'administració dels recursos naturals (Orozco, 2004). Segons Luna (1999), la cogestió és una responsabilitat compartida entre el sector públic i el sector privat, que ha de promoure un esquema participatiu, descentralitzat i democràtic de conservació i desenvolupament, per així desenvolupar característiques de sinergia i de *win-to-win*,

segons el qual es complementen i multipliquen capacitats de les que totes les parts es beneficien.

En les darreres dècades, els boscos han experimentat un important procés de reconeixement i transferència de drets a comunitats o individus, referits com “reformes de tinença forestal”. L’Amèrica Llatina ha sigut testimoni del major reconeixement i transferència d’aquest drets de tinença a comunitats que habiten als boscos i depenen d’ells (Monterroso i Barry, 2013). En específic, Monterroso *et al.* (2018) ens parlen sobre dos trets característics de la reforma forestal guatemalenca:

“Primera, la titulació de terres i l’atorgament de drets de propietat foren derivats per l’establiment d’una àrea protegida. I segona, la reforma de tinença no atorgà drets d’alienació (per vendre o arrendar terra), però si va reconèixer importants drets d’ús, accés, gestió i exclusió sobre els boscos.”

Les experiències viscudes durant dues dècades de bagatge “respecte de l’impacte de les concessions forestals comunitàries avui dia, en termes generals, són positives, encara que en analitzar cas per cas, es troben variacions importants” (Reyes, 2014, p.12). Sens dubte, el model concessionari disposa d’un important ressò internacional, el qual, ha sigut analitzat per un gran nombre d’investigadors de diversa índole que han generat un extens catàleg bibliogràfic d’alt valor.

Arran els assoliments del model implementat a la regió podem citar autors com Stoian *et al.* (2018), que han demostrat la relació entre la conservació de la biodiversitat i el desenvolupament socioeconòmic local, Corzo, Figueroa i Rodríguez (2017) han fet palès els beneficis que aporta ser concessionari o Gretzinger (2016) ha evidenciat que el model concessionari és a una eina eficaç per a salvaguardar la diversitat biològica del bosc tropical humit, entre d’altres investigadors.

Altres autors també han analitzat les pressions i amenaces vigents, centrant-se principalment a les àrees gestionades segons el model tradicional administrades directament per l’Estat, per tant, la major proporció de desequilibris tenen lloc a la Zona Nucli i Zona d’Amortiment (Davis i Sauls, 2017). Una activitat il·lícita molt recurrent ha sigut la narcoramaderia, estudiada profundament per Devine (2018) o megaprojectes impulsats per l’Estat com el Camp Petrolífer de Xan o el projecte d’explotació turística del Mirador, als que investigadors com l’arqueòloga Clipston (2019), el periodista Escalón

(2012) o el grup *Collectif Guatemala* (2011) han procurat desentranyar-los. Desequilibris dels quals les concessions tampoc se'n lliuren, tal com han posat de relleu *Dionisio* (2019) o *Gómez* (2007).

D'una forma breu, l'antropòloga *Micha Rahder* (2016) va englobar les pressions i amenaces que succeeixen al conjunt de la Reserva de la Biosfera *Maia*, arribant a la conclusió que la violència mundana i extraordinària i les estructures de poder corruptes o poc transparents treballen en comú per produir una epistemologia paranoica, és a dir, una espècie de doble visió en la que el coneixement és perseguit i amenaçat per la por a allò desconegut.

IV. Metodologia

Per la realització del present treball es prendrà com a principal mètode d'investigació la síntesi bibliogràfica i l'anàlisi qualitatiu. Si bé, en un principi es volia que tinguessin el mateix pes dins del treball, a causa de la situació excepcional del COVID i la llunyania del país d'estudi, el treball bibliogràfic s'ha imposat a l'anàlisi qualitatiu. Tot i les limitacions esmentades, amb els dos mètodes emprats, s'ha pretès obtenir una visió amplia i en profunditat del funcionament i els resultats de les concessions forestals a la regió del Petén. Després del treball de síntesi de la informació sempre que ha sigut possible, aquesta s'ha representat mitjançant gràfiques, taules i mapes d'elaboració pròpia, aplicat transversalment al conjunt del treball.

Sense descuidar el punt de vista geogràfic per la comprensió de l'espai produït, com a resultat de la interacció entre l'ésser humà i el medi natural. La geografia com a ciència de síntesi ha permès analitzar l'espai i els processos socials, econòmics i ambientals que es donen a l'àrea d'estudi, treballant els diversos camps de coneixement adquirits durant el grau universitari, com la geomorfologia, la biogeografia, la geografia econòmica, la geografia rural, la geografia de la població, el desenvolupament local i regional, etc.

Com s'ha esmentat anteriorment, el punt de partida inicial del treball s'ha basat en la recerca bibliogràfica per la posterior recopilació, síntesi i anàlisi del material com a eix teòric, i principal element estructurant del treball final de grau, informació contrastada amb l'únic agent entrevistat per aconseguir una visió *in situ*. Les fonts utilitzades són de caràcter multidisciplinari i de diversa indole, la gran majoria extretes de llibres i articles de caire científic i complementats amb uns pocs de caràcter més divulgatiu.

Entre la bibliografia emprada caldria destacar llibres com per exemple el *Plan Maestro* de la CONAP, *Paz y tierra. Modelos de desarrollo agrario en Guatemala* de Rivás i Roldán, o varis llibres publicats per institucions relacionades amb la gestió forestal, on podem destacar el *Center for International Forestry Research* (CIFOR) a escala més global o el *Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza* (CATIE) a escala més local. També s'ha d'anomenar tesis doctorals com la de Margarita Hurtado, Mónica Orjuela o Virgilio Reyes i articles científics de revistes internacionals com *Forest Ecology and Management* o *Biological Conservation*. En menor mesura, s'ha recorregut a la cerca d'informació no estrictament acadèmica, en particular documents oficials extrets de webs

governamentals, articles de premsa per contextualitzar la casuística de la regió, les xarxes socials molt actives pels agents involucrats en la gestió o el memorial virtual de Guatemala sobre la guerra civil interna.

Amb totes les dades obtingudes, s'ha procurat analitzar-les i interrelacionar-les entre si, per desenvolupar una comprensió en profunditat d'allò que ocorre al territori. Les dades emprades per l'anàlisi són d'autors que han enfocat el model de concessions des de diferents perspectives, a causa de que no s'han pogut obtenir presencialment per la impossibilitat de conèixer el territori per la seva llunyania i l'alt cost que això suposaria. Tot i això, l'autor és plenament conscient de la necessitat de contrastar sobre el terreny tota la informació obtinguda, i que constituiria el treball de camp, i que si mai hi ha la possibilitat, serà desenvolupat. Per tant, el que s'ha procurat en aquesta recerca ha estat analitzar tota la informació recopilada, identificar temes per desenvolupar conceptes i proposicions sobre el model, per així elaborar un raonament crític i una visió de conjunt.

Ulteriorment a la cerca bibliogràfica i successiu anàlisi, s'ha emprat l'entrevista qualitativa en profunditat per conèixer de primera mà la visió dels agents del territori, via telemàtica amb el programari de videoconferències *Skype*. Inicialment, es tenia la intenció de realitzar l'entrevista a quatre subjectes ben coneixedors del model de concessions des de diferents professions, entre els que es trobaven un investigador científic, un representant de les concessions, un representant del govern i un activista social, però a causa de l'excepcionalitat del curs vigent, només s'ha pogut realitzar l'entrevista a l'investigador científic. Malgrat aquest inconvenient, el subjecte ha sigut de gran valor ja que ha aportat una visió molt amplia durant una llarga conversa de més d'una hora, que s'adjunta transcrita als annexos.

L'entrevistat ha sigut l'Aldo Fernando Rodas, investigador i auditor forestal, que posseeix estudis de Tècnic Universitari en Conservació y Gestió de Boscos Tropicals al *Centro Universitario de Petén* (1998), d'Enginyer Forestal per la *Universidad de San Carlos de Guatemala* (2004) i ha realitzat un estudi de postgrau en Agroforesteria Tropical al *Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza* (2006). La seva experiència laboral també es extensa, ha treballat a les delegacions de recursos no fusters i gestió forestal del CONAP, en el projecte Centro Maya, l'associació Mundo Justo i actualment a una auditoria forestal certificant els processos d'aprofitament dels concessionaris.

Com a investigador, forma part del grup d'estudi de Dietmar Stoian del *World Agroforestry Centre (ICRAF)* duent a terme prestigiosos estudis amb la col·laboració

d'investigadors revellants en la temàtica com Iliana Monterroso, Roan Balas McNab, Jeremy Radachowsky, Megan Butler, Benjamin Hodgdon, el mateix Stoian, entre d'altres. Els estudis més recents que podem citar són de l'any 2018, aquests són: *Las concesiones forestales en Petén, Guatemala. Un análisis sistemático del desempeño socioeconómico de las empresas comunitarias en la Reserva de la Biósfera Maya* publicat per el *Center for International Forestry Research (CIFOR)* o *Beneficios socioeconómicos y condiciones habilitadoras del manejo forestal comunitario en Guatemala y Nicaragua* del *Bioversity International*.

L'entrevista portada a cap el dia 30 d'abril del 2020, tenia com a principal objectiu dur una conversa en profunditat, més enllà d'un intercanvi formal de preguntes i respostes, establint un *rapport* amb l'informant, que ens permetés obtenir la màxima informació possible sobre els temes que l'entrevistat era coneixedor. Per tant, es va fer un guió inicial de l'entrevista que es va anar adaptant segons el curs de la comunicació amb l'entrevistat (Taylor i Bogdan, 1984). A continuació, es farà un recull sobre els punts principals tractats a l'entrevista:

Taula 2: Punts principals i temes tractats a l'entrevista amb l'Aldo Rodas. Font: Elaboració pròpia.

Punts principals	Temes tractats
I. Governança Forestal	<ul style="list-style-type: none"> - Gestió forestal - Drets de tinença i accés als recursos - Organitzacions de segon nivell
II. Concessions forestals (Actives i inactives)	<ul style="list-style-type: none"> - Tipus de concessions - Organització interna - Activitats dutes a terme
III. Estat	<ul style="list-style-type: none"> - Nivell de compromís - Gestió del govern
IV. Assoliments socials i ambientals	<ul style="list-style-type: none"> - Empoderament de les comunitats i de les dones i els joves - Nivell social, econòmic i ambiental - Cas paradigmàtic de sostenibilitat
V. Pressions i amenaces	<ul style="list-style-type: none"> - Debilitats concessions - Narcoramaderia - Turisme - Militarització
VI. Objectius i reptes	<ul style="list-style-type: none"> - Creació i recuperació de CFC - Governabilitat - Futur de les CFC
VII. Dubtes	<ul style="list-style-type: none"> - Pressa de decisions - Rendiments econòmics - Distribució i tinença de la terra

La comunicació amb l'Aldo Rodas va servir per aprendre més sobre la política de concessions forestals i les activitats que allà duen a terme. En el cas d'estudi, l'informant va ser els ulls i les oïdes en el treball de camp, descrivint amb gran detall el que succeeix a la regió i el mode en que el percep no només ell, sinó també el conjunt de la població, els mateixos concessionaris o l'Estat.

De la mateixa manera, el treball cartogràfic és un constant durant el treball, essent una eina indispensable en la ubicació geogràfica dels llocs d'estudi i per representar fets que allà succeeixen, tant dins de la RBM com en el conjunt de la regió. Per la elaboració de la cartografia s'ha fet servir el programari *ArcGis* amb dades extretes de la *Infraestructura de Datos Espaciales de Guatemala (IDEG)* o el *Instituto Nacional de Bosques (INAB)*. Igualment, s'ha procedit a la recollida de dades estadístiques per l'elaboració de taules per una millor comprensió de l'objecte d'estudi.

V. Anàlisi i resultats

A. Context geogràfic, polític i històric

1. Guatemala

La república de Guatemala es localitza al nord de l'istme centreamericà, entre els 14 i els 18 graus de latitud nord i els 88 i 92 graus de longitud oest, amb una superfície de 108.889 km², dels quals 2.500 km² corresponen a rius i llacs i unes aigües territorials que s'estenen fins a dotze milles nàutiques de la costa. Limita al nord i oest amb Mèxic, al sud-oest amb l'oceà Pacífic, a l'est amb Belize i el mar Carib, al nord-est amb Belize i al sud-est amb El Salvador i Hondures. El territori està integrat per 22 departaments, els quals es divideixen en 322 municipis. La seva capital és Ciudad de Guatemala.

La nació de Guatemala està assentada sobre tres plaques tectòniques que provoquen freqüents moviments sísmics de diversa intensitat, per tant, és una àrea determinada per una orografia molt variada, amb muntanyes per sobre els quatre mil metres, valls subdesèrtiques, altiplans, planures tropicals, pantanals i terres baixes selvàtiques.

Les diferents cotes d'altitud determinen les regions climàtiques. Així, per sota dels mil metres trobem les *tierras calientes*, amb escasses oscil·lacions tèrmiques. Entre el mil i dos mil metres les *tierras templadas*, i per sobre dels dos mil metres, les *tierras frías*, on és produeixen glaçades durant l'època de pluges, però la neu és inexistent a tot el país, inclús als cims més alts per sobre els 4000 metres. La temporada de pluges s'inicia a mitjans de maig i acaba a l'octubre, i la seca comença al novembre i acaba al maig. Però com a conseqüència del canvi climàtic, el clima ha variat molt en els últims anys essent més irregular i imprevisible.

A Guatemala també hi ha catorze grans ecosistemes o biomes, els que ocupen una major superfície són el bosc molt humit subtropical càlid i el bosc humit subtropical càlid. A tot el territori hi podem trobar fauna i flora d'un alt valor biològic i és una zona de migracions d'espècies animals i vegetals del sud cap al nord i viceversa.

a) Context històric

La història de Guatemala s'ha representat oficialment en tres períodes: en primer lloc el període prehistòric - abans de 1524 - en segon lloc el període colonial – des de 1524 fins el 1821 – i el de vida independent – des de 1821 fins l'actualitat -. En el present anàlisi focalitzarem en la història més recent, per la relació directa amb l'objecte d'estudi.

Les primeres dècades de la història com una nació independent després de la colonització, varen ser convulses per el conflicte d'interessos entre els diferents agents hereus de l'època colonial. Al arribar a finals del segle XIX, al país es va desenvolupar la política liberal, la qual, seguia amb les pràctiques comuns de l'anterior període, repartiment de terres desigual i exclusió socioeconòmica dels indígenes i mestissos. A més a més, moltes terres de propietat comunal foren venudes a empreses de capital estranger, afegint-se a les que eren propietat de grans terratinents i militars, agreujant els desequilibres en el repartiment i l'accés a la terra (Dunkerley 2001a).

Des de l'inici de la revolució liberal, l'Estat de Guatemala va generar una forta dependència de les potències econòmiques mundials, i la seva rellevància en la economia de mercat internacional va estar marcada per l'explotació i posterior exportació de productes agrícoles, principalment de cafè i plàtan. Això provocà que moltes empreses d'origen estranger arribessin a assolir un gran poder, en moltes ocasions, fins i tot més poder que el govern nacional.

Després de la Gran Depressió i la Segona Guerra Mundial, el règim militar estava molt qüestionat, i al 1944 van començar revoltes estudiantils i un aixecament militar exitós que reclamava unes eleccions lliures i una assemblea constituent. D'aquest moviment, va sorgir el període conegut com "Los diez años de primavera", en els que van governar Juan José Arévalo y Jacobo Árbenz. El principal objectiu era acabar amb l'extrema desigualtat social present a la nació, per aquest motiu, Árbenz volia implementar una reforma agrària que per primera vegada retornava terres als indígenes i prohibia el treball forçós al medi rural, entre d'altres fites (Dunkerley, 2001b).

La reforma agrària anava en contra dels interessos de les elits tradicionals terratinents i posava en perill els latifundis d'una gran companyia estatunidenca, la United Fruit Company. Per tant, la reforma va ser interrompuda per un cop d'Estat orquestrat per el govern dels Estats Units, amb la gestió local del general Carlos Castillo Armas, operació coneguda com *PB Success*. El cop d'Estat va ser pròsper i al 1954 el president, Jacobo Árbenz, va ser substituït per una junta militar (Mason, 2016).

En el període comprès entre 1960 i 1996 va tenir lloc el *Conflicto Armado Interno*, que va ser un conflicte armat produït en el marc de La Guerra Freda, que enfrontà l'exèrcit de Guatemala amb civils subversius, organitzats en una guerrilla. La creixent pobresa, la corrupció a les institucions públiques i la militarització del país van donar pas al naixement de grups armats que lluitaven per un futur sense desigualtats des de la seva ideologia marxista.

Segons un conjunt d'organitzacions i institucions guatemalencs que treballen sobre la memòria històrica i els drets humans durant la guerra civil interna de trenta-sis anys, més de 200.000 persones foren assassinades (85% indígenes aprox.), es van produir més de 600 massacres documentades en memòries i cartes, 45.000 persones segueixen desaparegudes, 400 aldees van ser destruïdes i més d'un milió de persones van haver d'exiliar-se (Herrarte *et al.*, 2020).

b) Context social i polític actual

En l'actualitat, la nació de Guatemala segueix immersa en el context general de l'istme centreamericà que viu indefinidament entre forts contrastos. Al mateix temps que posseeix grans riqueses naturals, la majoria de la seva població està sumida en la pobresa (Vega, 2003). Contradiccions heretades de les relacions colonialistes entre el nord i el sud global, en les quals «els de dalt» imposen les regles de joc a «els de baix», que han d'acceptar els seus valors, estil i nivell de vida. En detriment, els colonitzats (països, dones, pagesos) acaben acceptant i assimilant les creences dels colonitzadors alhora que han de fer front a greus problemes d'identitat. Així, els colonitzats han d'adoptar el model de creixement il·limitat de les societats opulentes a costa de la destrucció dels béns comunals, la privatització indiscriminada i la producció de mercaderies amb l'única fi d'obtenir un benefici (Mies i Shiva, 2014).

Els trets característiques de l'estat guatemalenc es basen en una estructura desigual en la distribució de la riquesa, en la que a una banda es troben els sectors

econòmics i políticament poderosos, i a l'altre, els sectors que viuen pobresa, exclusió i manca d'oportunitats, essent la població rural i les comunitats indígenes les més afectades (Hurtado, 2010).

El Banc Mundial defineix el país de la següent manera: "Guatemala ha experimentat estabilitat econòmica, però això no s'ha traduït en una acceleració del creixement que permeti tancar la bretxa d'ingressos amb països rics. De fet, les taxes de pobresa i desigualtat al país són altes, amb els pobles indígenes en particular desavantatge" (Banc Mundial, 2019).

En termes econòmics, Guatemala és un país predominantment agrícola, en el qual, s'estima que més de la meitat de la població activa treballa en aquest sector. A Guatemala el 32% del territori es troba conreat, però la tinença de la terra és molt desigual. Un bon exemple d'això és que només el 3% de les explotacions tenen més de 45 hectàrees però representen el 62% de la superfície cultivada, i a més a més, el 2% dels propietaris tenen el 72% de la superfície conreada (Rivas i Roldán, 2001, p. 41).

Per una banda, trobem l'agricultura de subsistència que es sustenta en el conreu sobretot de blat de moro, fajol, i també en l'arròs, blat i carabassa tot i que en menor mesura. Per un altre banda, l'agricultura de mercat impulsat durant les últimes dècades del segle XIX, segueix vigent amb exportacions principalment de cafè (35%), sucre (17%), banana (10%) i cardamom (4%). Igualment, en el transcurs de la història recent la nació ha patit una forta dependència de les multinacionals agroexportadores, per exemple el cultiu de la banana va unida a la expansió de la United Fruit Company (Rivas i Roldán, 2001).

Tanmateix, als altiplans guatemalencs sobreviu el món colonial i precolombí essent el segon país americà amb major població indígena, només superat per Bolívia. El 54% de la població és *maya* dividit en 20 ètnies que tenen llengües i indumentària diferents però moltes similituds en el seu comportament social. Les ètnies més nombroses son: *quiché, cakchiquel i la itzá, seguides per la yucateca, mopán, quekchí, acatec, chuj, ixil, kanjobal, jacalteca, teco, mama, sipaca, pokomam, chortí, tzutuhil*.

El segon grup més nombrós és la població mestissa (42%), coneguts com els "*ladinos*". A part hi ha una petita població indígena no *maya* i que té llengua pròpia, els *Xinca* (300 persones) i també els *Garífuna*, constituïts per població negra provinent

d'Haití, amb una barreja de llengües africanes, anglès, francès i espanyol, amb pronunciació portuguesa.

Però malgrat el pes en el percentatge total de poblament nacional, la situació social, econòmica i política dels indígenes no ha millorat en els últims anys i continua mostrant forts contrastos respecte a la resta de la població del país, la qual cosa reflecteix la prevalença de la desigual inversió pública i la persistència de les pràctiques de discriminació, exclusió i racisme (Berger, 2019).

Sens dubte, la societat guatemalenca presenta grans desafiaments en igualtat de gènere i raça, eixos estructurants dels patrons de pobresa i iniquitat social. Segons el Fòrum Econòmic Mundial, el país presenta la major bretxa de gènere de tot el continent americà, ocupant el lloc 105 de 144 països. Especialment, les nenes i adolescents indígenes d'àrees rurals són les que han de fer front a unes majors desigualtats, ja que compten amb un menor accés a l'educació, a la participació política, al treball digne i ben remunerat i són sotmeses a estereotips discriminatoris sobre les seves responsabilitats en la família i en tots els nivells de la societat (Giuman et al., 2018).

Per últim, la violència institucionalitzada, molt recurrent durant tota la història, s'ha oposat al canvi de les estructures de país i als sectors de població més nombrosos. Situació d'injustícia i desigualtat que ha provocat diferents episodis de descontent i intents de canvi, amb la guerra interna de 36 anys com a màxim exponent de confrontament social (Hurtado, 2010).

2. Regió del Petén

El departament de Petén es localitza a la zona més septentrional de Guatemala, regió que limita al nord-oest amb Mèxic i al sud-est amb la frontera de Belize. En territori nacional, limita al sud amb els departaments d'Alta Verapaz i Izabal. La superfície territorial del Petén es de 35,854 km, convertint-se en el departament més gran de Guatemala. Segons els cens de l'INE el Petén tenia 366.735 habitants al 2002¹, dels quals, el 70% és *ladino*, 25% *Quiche* o *Q'eqchi*, 1.2% és *Kaqchikel* i el 3.4% el constitueix

---

¹Per la realització de l'estudi s'ha pres com a referència el cens del 2002 perquè el cens de 2018 no ofereix grans expectatives per a conèixer la dimensió ètnica, pel fet que es va aplicar enmig d'una crisi política i institucional sense precedents, de manera que les dades que generin potser són iguals o menors a l'estimat de 45% de població indígena que indica l'últim cens efectuat en 2002. (Berger, 2019).

la categoria “altres grups” (Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament, 2016).

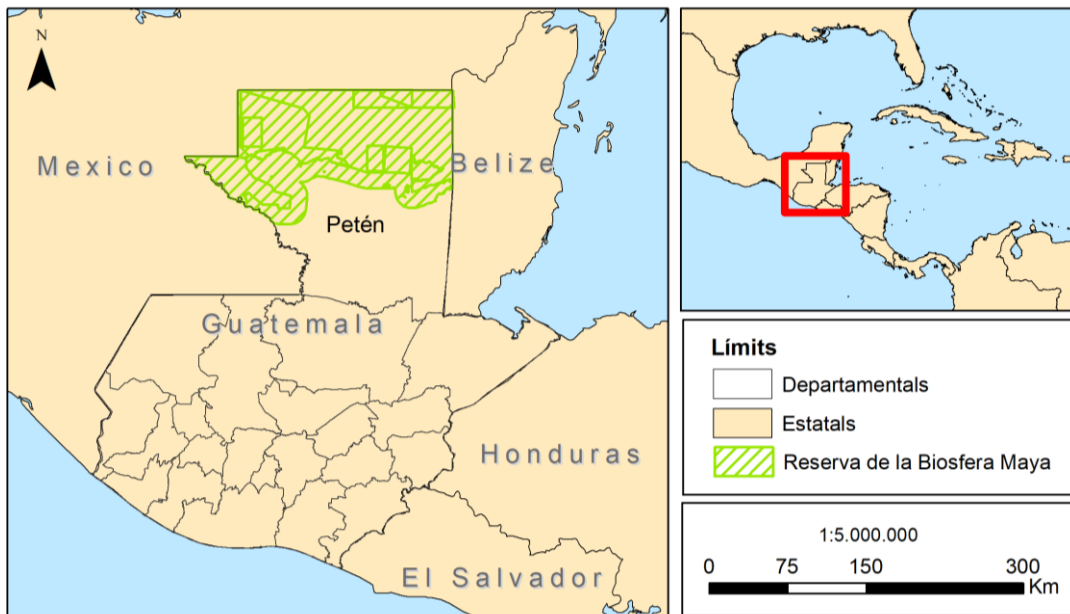

Fig. 4: Mapa d'ubicació de la regió del Petén de Guatemala, dins de l'Amèrica Central. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Infraestructura de Datos Espaciales de Guatemala (IDEG).

a) Antecedents històrics

Originàriament, la regió del Petén va ser ocupada per la civilització precolombina maia, en un període molt extens, des del segle III fins al segle IX-X, quan el gran imperi maia va col·lapsar a causa de les invasions, la guerra, la degradació ambiental, la pèrdua de les rutes comercials i una sequera extrema (Evans *et al.*, 2018). Però les ruïnes i vestigis de l'imperi encara es troben dispersos a la regió, entre les quals podem anomenar el Tikal, Uaxactún, Ceibal, Aguacateca, Yaxhá, Piedras Negras o El Mirador, amb un alt valor arqueològic.

Des del col·lapse de l'imperi maia fins la conquesta del Itzá² al 1697, la selva maia va quedar quasi deshabitada, permetent la regeneració de l'ecosistema (Gómez, 2007). Des de 1697 fins a 1850, la petita població del Petén es va dedicar a l'agricultura de subsistència i a la cria de bestiar. A partir de 1860, de l'explotació fustera per el seu aliment. Després de 1850, la ramaderia va disminuir i a partir de 1890 fins al 1960

² Conquesta de l'Itzá: Al 1697, el capità navarrès Don Pedro de Ursúa i Arizmendi va dur a terme la conquesta de Itzá, l'últim reducte de la civilització maia que durant gairebé dos segles havia resistit tots els intents de conquesta espanyola (Molina, 2019).

l'economia de la regió es basà en l'agricultura de subsistència i en l'extracció de recursos forestals com la caoba (*Swietenia macrophylla*) i la sapodella 'chicle' (*Manilkara zapota*) (Schwartz, 1990, Radachowsky *et al.*, 2011).

Fig. 5: Recollida de 'chicle' segons el mètode tradicional. Font: García, M./ Viatori, 2017.

El departament es va mantenir summament aïllat fins als anys 60, degut principalment a la falta de vies de comunicació i la seva naturalesa selvàtica (Gómez i Méndez, 2007). Per aquest motiu, el departament va ser tractat com un estat quasi independent, ignorat en gran mesura per la política nacional (Radachowsky *et al.*, 2011).

b) Projecte de colonització (1959–1986)

A mitjans del segle XX, ràpidament es convertí en una zona d'immigració. La forta pressió de la frontera agrícola va fer que el model adquirís altres característiques, amb la incorporació de terres de reserva forestal a la producció agrícola (Rivas i Roldán, 2001). En aquesta època, les elits tradicionals de Guatemala ocupaven la major part de terra cultivable al densament poblat altiplà, llavors el nous barons de cotó i ramat, la pagesia sense terra i els militars incapaços d'obtenir terres a l'altiplà, van acudir a les fronteres (Schwartz, 1990). A més, dels forts problemes de seguretat nacional per la proliferació d'activitats relacionades amb el crim organitzat, el narcotràfic i el tràfic d'indocumentats (Gómez i Méndez, 2007).

Per tant, la política pública del govern va optar per la colonització del tròpic humit, amb la qual volien contrarestar la demanda d'accés a la terra per part de la pagesia, els quals exercien una pressió enorme sobre els latifundis dels grans terratinents de la costa del sud i sobre les noves terres agrícoles de l'occident (Rivas i Roldán, 2001). Mitjançant el programa de colonització liderat per una nova autoritat estatal, que realitzà la funció de

l' *Instituto Nacional de Tecnología Agropecuaria* (INTA), amb l'objectiu de colonitzar i generar una pujança econòmica al territori (Radachowsky *et al.*, 2011).

Així, al 1958, el govern de Guatemala va crear la *Empresa de Fomento y Desarrollo Económico de Petén* (FYDEP) per colonitzar, desenvolupar i acabar amb l'aïllament de la regió (Schwartz, 1990). El projecte va ser concebut per les esferes governants per alliberar cap al nord la forta pressió de la pagesia i d'altres agents que no podien obtenir terra a l'altiplà (Hurtado, 2010).

El govern va limitar la colonització fins al paral·lel 17°10', deixant com a reserva forestal des d'aquest paral·lel fins la frontera amb Mèxic. Llavors, la reserva va ser sotmesa a una forta activitat fustera per part de diverses indústries forestals. Les empreses extreïen espècies d'un alt valor en explotacions de grans àrees en períodes curts, entre 3 i 5 anys. A més a més, també s'atorgaven llicències per l'extracció de productes no fusters, com ara com la sapodella (*Manilkara zapota*) per elaborar goma de mastegar o la palma de Xate (*Chamaedorea* spp.) (Carrera *et al.*, 2000).

La FYDEP tenia autoritat exclusiva per assentar gent, controlar i desenvolupar indústries forestals i turístiques i construir infraestructures al territori. A més, havia de proveir terres a la pagesia que no en tenia, per incrementar la producció de cultius bàsics per la població de l'altiplà, promoure la capitalització de granges de bestiar i dissipar la inestabilitat política per l'excessiva pressió demogràfica a les terres altes (Schwartz, 1990).

El projecte desenvolupat per la FYDEP, va implicar irrompre a la selva petenera, quasi totalment verge, per expandir-se econòmicament sense cap consideració ambiental. A part, les seves bases es van fonamentar en conceptes i plans de desenvolupament capitalista que exclouïen del benefici al sector pagès més pobre, agregant-li elements discriminatoris i racistes cap als pobles indígenes (Hurtado, 2010).

Fins que va ser abolida al 1989, FYDEP va tenir un gran poder de decisió sobre la regió, convertint-se segons molts crítics en un estat dins d'un estat (Schwartz, 1990). Cal afegir que la política de la FYDEP va ser aplicada des de la base militar de Santa Elena, raó per la qual la institució armada és l'entitat que més permanent i prolongada presència ha tingut al Petén i de que moltes terres que havien de ser adjudicades a la pagesia finalment anessin a parar a mans de militars (Hurtado, 2010, Rivas i Roldán, 2001).

A partir dels anys 80, davant l'esgotament i la sobreexplotació de la terra, la frontera agrícola avançà cap a la selva i les reserves forestals, principalment del Petén. La regió més septentrional era un poderós atractiu d'accés a la terra, fet que va provocar el fenomen de les *agarradas*³. També provocat per les nova llei d'àrees protegides del Petén o l'aparició d'antics amos que van ser desplaçats forçosament per la guerra (Rivas i Roldán, 2001).

Com a resultat del programa de colonització, exitosament implementat pels militars, la població de la regió ha passat de no sobrepassar els 25,000 habitants al 1964 (Schwartz, 1990) als 366.735 habitants del 2002 (INE, 2003). Com a conseqüència del projecte i el creixement exponencial desmesurat, es van ocasionar greus conflictes socials i impactes ecològics degut a la pràctica de l'artigatge⁴ i l'explotació forestal no controlada. Segons les projeccions de Sader (1999), les males pràctiques del projecte de colonització van amenaçar de destruir tot el bosc en un termini de 30 anys.

c) Projecte de conservació (1990-Actualitat)

A finals dels anys vuitanta la política de colonització agrària del FYDEP comença a esgotar-se, mentre les tendències conservacionistes internacionals es tornen cada vegada més rellevants (Gómez i Méndez, 2007). Per tant, trenta anys més tard de l'inici de la colonització del Petén, amb un gran avenç de la frontera agrícola (al sud del paral·lel 17°10') i una forta explotació fustera a la reserva forestal del nord, es va impulsar el projecte de conservació del bosc tropical humit (Carrera *et al.*, 2000). Amb l'objectiu principal de, si no fos possible revertir, almenys frenar els grans danys ocasionats les dècades anteriors a la àmplia biodiversitat de la regió, motivada per l'avenç dels assentaments a vastes zones abans boscoses i per el desenvolupament d'activitats econòmiques que exercien pressió sobre la selva (Hurtado, 2010).

Al 1971, la Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) va crear *El programa de El Hombre y la Biosfera*, pel qual s'originaren les Reserves de la Biosfera. El concepte tenia com a principal objectiu incloure a les poblacions humanes com a part de la preservació de la biosfera. D'aquest programa van

---

³ Forma de possessió de la terra per comunitats senceres de grups nombrosos, que vagen en busca de terres verges que ocupen (*agarran*) aproximadament durant cinc anys, que és el temps d'utilitat productiva, per després, abandonarles durant el procés d'agotament (Rives i Roldán, 2001).

⁴ Preparar (un tros de terra inculca) per a conrear-la, especialment traient-ne els arbres, cremant el sotabosc i la brossa en munts que després s'escampen perquè les cendres serveixin (Institut d'Estudis Catalans, 2020).

sorgir els Projectes Integrats de Conservació i Desenvolupament (PICD), que habitualment prenen la forma de base comunitària en la conservació o gestió forestal, per així involucrar als agents locals en la cogestió de les àrees protegides i millorar el seu nivell de vida (Fiseher, 1996, Radachowsky *et al.*, 2011).

A l'Amèrica Central, a finals dels '80 i principis dels '90, es defineix una política de conservació regional centrada en l'agenda ambiental de la Cumbre de la Terra de les Nacions Unides del '92, en una època en la que s'intentava posar fi a tots els conflictes armats de diverses regions de l'istme centreamericà (Hurtado, 2010). Aquest context, va permetre que a principis del anys '90 les tendències conservacionistes trobessin la seva oportunitat, com va ser el cas del Petén, que va passar de ser la frontera agrícola de Guatemala, a una zona de conservació d'interès internacional (Gómez i Méndez, 2007).

Al 1989, es va crear la Reserva de la Biosfera i les administracions que l'havien de regular (SIGAP i CONAP), però els seus inicis van ser complicats. Per una banda, la nova declaració de reserva va deixar dins el nou espai varies comunitats pageses tradicionalment basades en l'agricultura i l'extracció de productes fusters i no fusters del bosc, generant conflictes socials i el rebuig del nou estatuts per part de les comunitats envers el CONAP, l'ens rector (Carrera *et al.*, 2000). Per l'altre banda, al 1990 la CONAP no va renovar les llicències d'extracció fustera dins l'antiga reserva forestal, fet que va fer aparèixer els "*motosierristas*" que talaven clandestinament els arbres per posteriorment comercialitzar amb ella. Donant peu a una gran amenaça com va ser l'avenç de la frontera agrícola, motivat per un repartiment desigual de terra al país (Gómez, 2007).

Els primers passos de la RBM varen ser força complicats per la falta d'unes directrius clares. Al 1992, i per intentar donar drets a la població resident i adjacent, la CONAP va aprovar el *Plan Maestro*. El pla va crear la figura legal de les concessions que permetien un aprofitament dels recursos a través de la gestió sostenible, amb la idea de convertir als residents comunitaris en aliats en la conservació de l'àrea protegida.

3. Reserva de la Biosfera Maya

La Reserva de la Biosfera⁵ es localitza al nord de Guatemala, a la regió del Petén, a l'ecosistema de la selva Maya. Aquesta, esta inserida a la xarxa mundial de la UNESCO que compta amb 701 Reserves de la Biosfera a 124 països. De les quals, tres estan a territori guatemalenc (UNESCO, 2018).

L'abril de 1990 es creà la Reserva de la Biosfera Maya, sustentada en el *Decreto 5-90* del Congrés de la República, que promulga la "*Ley que declara Área Protegida la Reserva Maya*" inclosa a la llei de Guatemala i que fa complir el *Consejo Nacional de Áreas Protegidas* (CONAP), dins del *Sistema Guatemalteco de Áreas Protegidas* (SIGAP). Amb el principal objectiu de: «*garantizar a las generaciones presentes y futuras la permanencia de un patrimonio natural y cultural de importancia mundial, a través de la combinación de actividades de conservación y de uso de los recursos naturales y culturales, generando con ello beneficios socioeconómicos y ambientales para la sociedad guatemalteca*» (CONAP, 2015).

L'objectiu principal de la creació de la RBM va ser combinar la conservació i l'ús sostenible dels recursos naturals i culturals per maximitzar els beneficis ecològics, econòmics i socials que la Reserva pot oferir-li a Guatemala i al món sencer (CONAP i Wildlife Conservation Society [WCS], 2018). Per aconseguir aquesta fita, el CONAP fa complir el *Plan Maestro*, dividit en quatre toms, els dos primers referits a la *Zona Núcleo* (ZN) i la *Zona de Usos Múltiples* (ZUM), i els dos últims volums, versen arran la *Zona de Amortiguamiento* (ZAM). El conjunt de toms van ser actualitzats per segona vegada al 2015, els quals es prendran com a referència per un estudi global i en profunditat de la Reserva.

---

⁵ Les Reserves de la Biosfera s'inclouen dins del programa *UNESCO's Man and the Biosphere Programme* (MAB), essent un Programa Intergovernamental creat amb l'objectiu d'establir una base científica per millorar les relacions de les persones amb el seu entorn. El MAB combina les ciències naturals amb les socials, l'economia i l'educació per millorar els mitjans de vida humans i la distribució equitativa dels beneficis, i per salvaguardar els ecosistemes naturals i gestionats, impulsant així enfocaments innovadors de desenvolupament econòmic social i culturalment apropiats, a més d'ambientalment sostenibles (UNESCO, 2018).

L'extensió total de l'àrea protegida és de 2.090.667 hectàrees amb un perímetre de 782.92 quilometres (CONAP, 2015). Entre els llocs de més importància natural, cultural o socioeconòmic segons la CONAP (2015) trobem:

- El *Parque Nacional Tikal*: declarat patrimoni mixte com “Patrimoni Cultural i Natural de la Humanitat”.

Fig. 6. Parque Nacional Tikal. Font: iStock/National Geographic, 2020.

- Zones humides de la *Laguna del Tigre* i el sistema llacuna i de baixos del *Parque Nacional Yaxhá, Nakum, Naranjo*.
- Major zona de nidificació de la guacamai roig alagroc (*Ara macao*) i refugi d'espècies com el jaguar (*Panthera onca*), jabirú americà (*Jabiru mycteria*), tortuga blanca (*Dermatemys mawii*), Cocodril de Morelet (*Crocodylus moreletii*), i el tapir (*Tapirus*).
- Petits relictos d'ecosistemes molt antics com rodals⁶ de roures (*Quercus oleoides*), pi mascle (*Pinus caribaea*) o mangle vermell (*Rhizophora mangle*); afloraments de guix o esculls de mol·luscos bivalves d'aigua dolça de la família *Unionidae*
- Paisatges naturals de gran bellesa com el *Peñón de Buena Vista*, el *lago Petén Itza*, les llacunes de Yaxhá, Sacnab, Buena Vista, Morgan, Puerto Arturo, El Chablé, i molts més.
- Patrimoni cultural intangible compost pels grups Mayaltza', Maya Q'eqchí, així com per la cultura mestissa petenera relacionada amb el bosc.
- La antiga ciutat maya de El Mirador, que posseeix el complex de piràmides més extens i voluminós del Hemisferi Occidental.

⁶ Tros d'un terreny que es distingeix del circumdant per alguna circumstància, especialment per les plantes que hi neixen (Institut d'Estudis Catalans, 2020).

- Els llocs arqueològics de Yaxhá, Nakum, Naranjo, Topoxte, San Clemente, Holtun, La Blanca, Uaxactún, San Bartolo, Holmul, La Honradez, Río Azul, Naachtun, El Tintal, Nakbé, Wakna, La Corona, El Perú–Waka', El Zotz, Piedras Negras, La Joyanca, Tayasal i altres més.
- La Zona de Usos Múltiples de la RBM, on es desenvolupa un esquema exemplar a nivell mundial de aprofitament sostenible del recurs forestal a través de concessions forestals comunitàries i industrials.

Per tant, i per salvaguardar tota aquesta riquesa, com dicta el decret 5-90 , els objectius primordials de les Àrees Nucli (Parcs Nacionals i Biòtops) de la Reserva, seran: la preservació de l'ambient natural, conservació de la diversitat biològica i dels llocs arqueològics, recerques científiques, educació conservacionista i turisme ecològic i cultural. Mentre que els objectius primordials de les àrees culturals, d'ús múltiple i de recuperació són l'amortiment de les àrees nucli i l'ús sostenible dels recursos naturals, sense afectar negativa i permanentment els seus diversos ecosistemes (CONAP, 2015).

a) Context geogràfic

i. Clima

El clima és de tipus tropical càlid i humit, sense estació seca/freda ben definida. La temperatura mitjana varia entre 22 i 29 °C. Els vents predominants són alisis que bufen del nord-est, variant la precipitació pluvial anual entre 1.000 mm i 1.900 mm. Les condicions bioclimàtiques presenten temperatures mitjanes de 20 °C per a la mínima i 33 °C per a la màxima.

En la part oest de la RBM, la precipitació màxima és de 2.527 mm i la mínima de 1.481 mm. L'oest és més humit i amb temperatures mitjanes més baixes que l'est, el qual és més sec i càlid, amb un gradient d'humitat i temperatura, d'oest a est.

Segons estudis d'escenaris sobre canvi climàtic, s'estima que per a l'any 2050 a la regió del Petén, hi haurà un augment de la temperatura de 0.5 °C a 2.5 °C i es preveu una disminució de la precipitació d'entre el 5 i 15%. Produint una disminució de més del 40% dels boscos humits i molt humits, a la vegada que s'incrementarà més d'un 50% els boscos secs.

ii. Geomorfologia i hidrologia

La reserva està caracteritzada per dues províncies geològiques. La principal és la plataforma sedimentària de Yucatán, formada per sediments marins del Paleocè i al·luvions del Quaternari. Tirant cap al Rio Sant Pedro i el Rio Candelaria es troba la Sierra del Lacandón, formada per roques carbonàtiques amb plegaments de curt interval. La divisió fisiogràfica cobreix altres unitats de paisatge: la plana pantanosa-lacustre de la Laguna del Tigre; les planes al·luvials del Rio Candelaria i el Rio Sant Pedro; la planícia de Carmelita; les llomes càrstiques de Tikal-Dos Lagunas-Yaxhá; la planícia de Rio Azul; i la zona muntanyenca i de terrasses càrstiques de la Serra del Lacandón. Topogràficament, es caracteritza per comptar amb una àrea predominantment plana i dos sistemes de regions muntanyenques. A més, entre els principals trets geomorfològics trobem Cenotes, Peñones y Cuevas.

La hidrologia esta determinada per les condicions càrstiques, amb tres capçaleres de conques internacionals. La conca del Rio Sant Pedro, orientada cap al vessant del Golf de Mèxic. Després trobem la conca de Rio Azul, cap al vessant de la mar Carib. I per últim, les múltiples llacunes i cossos d'aigua de la plataforma del Yucatán, orientada cap al sud de la RBM. Com a principals sistemes d'aigua dolça i palustres trobem: llacs com el de Petén Itza, llacunes com la de Yaxhá, lagunetas, aigualides i cibles, rius permanents com el de San Pedro o Usumacinta, rius intermitents o aiguamolls.

iii. Flora y Fauna

La Reserva de la Biosfera Maia és un lloc de gran importància per a la conservació d'espècies al país, essent un de les reserves més important en quan a diversitat biològica de Guatemala. La zona d'estudi posseeix una enorme riquesa vegetal, entre la que ressalten espècies fusteres d'alt valor comercial com ara la caoba (*Swietenia macrophylla*), cedre (*Cedrela odorata*), santa maria (*Calophyllum brasiliense*), pucté (*Bucida buceras*), manchiche (*Lonchocarpus castilloi*), etc. Així com espècies no fusteres com el pebre gros (*Pimenta dioica*) o espècies vegetals fonamentals com a aliment, per exemple, el jocote jobo (*Spondias mombin*), el cedrillo (*Guarea glabra*), el chicozapote (*Manilkara zapota*), etc.

La fauna de la reserva també és molt rica biològicament, en la que s'han reportat set espècies d'escorpins, cinc espècies de taràntules, 40 espècies d'escarabats copròfags, 112 espècies de formigues i 535 espècies de papallones. Diversitat també present en els vertebrats, amb 41 espècies de peixos o les 33 espècies d'amfibis. A més a més, 106 espècies de rèptils, 513 espècies d'ocells i 122 espècies de mamífers.

b) Divisió administrativa de la RBM

El *Plan Maestro* de la CONAP va dividir la reserva en tres zones, que s'havien de complimentar i retroalimentar per el bon funcionament de tot l'ecosistema. Primer de tot trobem la *Zona Núcleo* (ZN), que havia de ser l'eix vertebrador de la RBM, amb àrees de conservació estricta. Aquesta compta amb àrees silvestres i arqueològiques lliures de la intervenció humana, com són els parcs nacionals i els biòtops.

En segon lloc, la *Zona de Usos Múltiples* (ZUM), que serveix d'amortiment de les zones nucli, i destintades a l'aprofitament sostenible dels recursos i d'altres activitats gestionades per els grups comunitaris. Dins la ZUM, també hi ha les *Áreas de Uso Especial, las áreas de Recuperación Cultural y Arqueológica*. Per últim, la *Zona de Amortiguamiento* (ZAM), sent una zona de buffer amb una franja de 15 quilometres d'ample, que va d'extrem a extrem de la reserva en zona d'influència guatemalenca. Aquesta, pretén servir de fre al avanç de la frontera agrícola.

Taula 3: Superfície i nombre d'habitants de la Reserva de la Biosfera Maya per zones de protecció i el total.
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Plan Maestro de 2015.

Zona	Superfície		Població (2013)	
	ha	%	hab.	%
Zona de Amortiguamiento	470.732	23	113.057	65
Zona de Usos Múltiples	802.675	38	34.942	20
Zona Núcleo	817.260	39	27.085	15
Total	2.090.667	100	175.084	100

B. Concessions Forestals Comunitàries (CFC)

1. Etapes i línia temporal

A finals del segle XX, el govern de Guatemala, involucrat en un exercici de democratització i descentralització del poder després d'una llarga guerra civil, va virar cap a una política de caràcter participatiu que va reconèixer els drets d'aprofitament i gestió dels recursos fusters i no fusters a les comunitats del nord del Petén sota diferents formes legals, com associacions, cooperatives o societats civils, durant un cicle d'usdefruit migllarg (25 anys).

La decisió d'atorgar l'aprofitament de la selva petenera als grups comunitaris s'inclou dins del context polític i social del moment, en la qual, la nació estava iniciant la negociació per la firma dels acords de pau, amb un gran ressò i suport internacional. A nivell local, la ingovernabilitat de la zona i els conflictes entre camperols, portà al govern a cercar alternatives de caire comunitari, ja que l'atorgament de les concessions a empreses privades no era una opció viable degut a la urgència de conservació dels recursos naturals i la pressió que exercien les comunitats, les quals, reclamaven l'accés a la terra i l'ús dels recursos forestals (Gómez i Méndez, 2007).

Per aquests factors, al 1994 el CONAP va aprovar un nou marc jurídic que donà el tret de sortida de les concessions forestals comunitàries a la zona d'usos múltiples, gràcies a l'ajut econòmic de la *U.S. Agency for International Development* (USAID) i el recolzament tècnic del CATIE. La normativa va presentar l'oportunitat a grups organitzats de base comunitària a l'aprofitament dels recursos sota un esquema de gestió sostenible, que a la vegada, repercutís positivament en el benestar de la població i generés un desenvolupament socioeconòmic de la zona (Reyes, 2014).

Però el procés de sol·licitud d'una concessió era complex i requeria demostrar l'ús històric i/o la capacitat de gestionar els recursos de manera sostenible. Les organitzacions comunitàries havien de demostrar una bona organització interna, i per garantir que desenvolupessin una bona gestió, durant els primers anys era obligatori l'acompanyament tècnic d'una organització no governamental que proporcionés els coneixements tècnics necessaris, entre els que trobem: l'elaboració de plans mestres de gestió, els plans anuals de collita, l'anàlisi d'impacte ambiental o el desenvolupament de la gestió financera (Guariguata, 2013, Gómez, 2007).

No obstant, els requisits imposats per la CONAP de la obligatorietat de l'acompanyament a càrrec d'una entitat tècnica, comportava a les organitzacions uns alts costos pels serveis i relegava als seus membres a un segon pla. Fet que va resoldre l'aparició de l'organització de segon nivell a l'any 1997 anomenada ACOFOP, amb la qual les concessions comunitàries van aconseguir que el CONAP modifiqués les especificacions del model d'acompanyament tècnic obligatori. Aquesta modificació va permetre que les organitzacions comunitàries formessin els seus propis quadres tècnics per a la gestió forestal, amb la qual cosa van aconseguir independitzar-se de les anomenades "organitzacions acompanyants" i van assumir per si mateixes la conducció dels plans de gestió forestal (Elías i Monterroso, 2014).

A més a més, el procés per l'atorgament de les concessions requeria de molta burocràcia, essent un impediment per l'accés a les comunitats, fins al 1997 només tres organitzacions havien aconseguit obtenir una concessió. Per aquest motiu, al 1999 la normativa va ser modificada per agilitzar el procés, i així, acabar amb el caos que imperava els primers anys (Gómez, 2007, Carrera *et al.*, 2000). La nova normativa va permetre que s'adjudiquessin onze concessions més, arribant a catorze concessions atorgades en el període 1994-2002.

Fig. 7: Cooperativa Carmelita des de l'aire. Font: Turismo Cooperativa Carmelita

No obstant, l'any 2009, l'ens rector va cancel·lar total o parcialment tres concessions per una mala gestió de les mateixes. Aquestes concessions estaven condicionades des de el moment que van ser atorgades, a causa de que el seu capital natural era més limitat, amb una extensió menor en comparació de la resta, i una menor disponibilitat de espècies fusteres d'alt valor. Les limitacions descrites van desembocar en infraccions, pèrdua de les estructures de governança i de la governabilitat, fet per el qual es van cancel·lar les concessions de La Colorada i San Miguel i es va suspendre el pla de gestió de La Pasadita, per tant, la seva comunitat va ser desallotjada.

En l'actualitat, les nou concessions forestals comunitàries actives estan en la recta final dels seus respectius contractes, que tenien una extensió de 25 anys, essent el temps mínim indispensable perquè es donin processos de sostenibilitat i resiliència en la gestió del bosc (Guariguata, 2013). Entre el 2022 i el 2026, segons l'any d'adjudicació, finalitzaran el primer cicle totes les unitats de gestió. Per tant, totes aquelles interessades en renovar, hauran de demanar una prorroga a la CONAP per 25 anys més. La primera en renovar va ser la concessió activa més antiga, la Cooperativa Carmelita, prorroga aprovada per unanimitat l'any 2019 (Castro, 2019).

2. Sobre les concessions forestals comunitàries

a) Classificació segons el tipus

Entre 1994 i 2002, la CONAP va atorgar un total de catorze concessions forestals (12 comunitàries i 2 privades), les quals comprenien extensions molt desiguals (des de 7.000 a 83.000 ha) en aproximadament mig milió d'hectàrees de la ZUM. Al mateix temps, es poden dividir segons diversos criteris:

1. Concessions comunitàries residents amb història forestal (2): Comunitats establertes fa més de mig segle com centres d'extracció chiclera, i d'altres productes no fusters com les fulles de xate o el pebre vermell.
2. Concessions comunitàries amb immigrants recents (4): Comunitats establertes justament abans o després de l'inici de la RBM. La majoria dels seus habitants provenien de diferents punts de Guatemala, on es dedicaven principalment a les activitats agrícoles i ramaderes.
3. Concessions comunitàries no residents (6): Atorgades a organitzacions comunitàries que resideixen a la zona tampó de la Reserva. Les comunitats

aprofiten els recursos forestals i no forestals, però no hi ha presència ni de centres urbans ni d'activitats agropecuàries dins de l'àrea protegida.

4. Concessions industrials (2): En mans d'empreses privades que té per única funció l'extracció fustera. En aquestes concessions, el CONAP pot donar drets d'extracció de productes no fusters i fauna silvestre a altres comunitats.

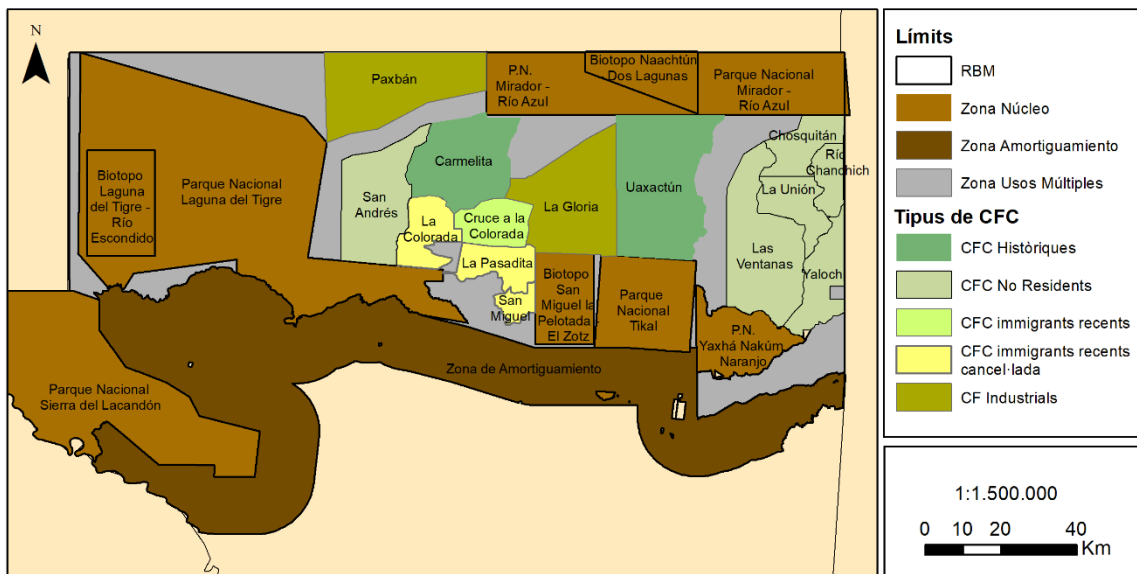

Fig. 8: Mapa de classificació de les concessions forestals segons el tipus. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Infraestructura de Datos Espaciales de Guatemala (IDEG).

Els resultats obtinguts varien segons el tipus de concessió. Per una banda, les comunitats amb residents han tingut un desenllaç molt diferent, mentre ambdós comunitats amb residents històrics segueixen actives, tres de les quatre comunitats amb immigració recent, han sigut total o parcialment cancel·lades. A causa de la seva limitada extensió i la predisposició dels seus habitants a les activitats agropecuàries. Per un altre banda, les concessions sense residents es limiten a les extracció de recursos, tant per part d'empreses com de comunitats, i en general presenten una resposta positiva (Radachowsky *et al.*, 2011).

Taula 4: Concessions forestals dins la Zona de Usos Múltiples (ZUM) de la Reserva de la Biosfera Maya (RBM). Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Monterroso et al., 2018.

Unitat de gestió	Figura legal	Àrea (ha)	Any inici - Any fi (Actiu[A]/ Cancel·lat[C])
Concessions forestals comunitàries			
Concessions comunitàries residents amb història forestal			
Carmelita	Cooperativa	53.797	1997 - 2022 (A)
Uaxactún	Societat Civil	83.558	2000 - 2025 (A)
Concessions comunitàries amb immigrants recents			
Cruce a la Colorada	Associació	20.469	2001 - 2026 (A)
La Colorada	Associació	22.067	2001 - 2009 (C)
La Pasadita	Associació	18.817	1997 - 2009 (C)
San Miguel	Associació	7.039	1994 - 2009 (C)
Concessions comunitàries no residents			
Chosquitán	Societat Civil	19.390	2000 - 2025 (A)
La Unión	Societat Civil	21.176	2000 - 2025 (A)
Las Ventanas	Societat Civil	64.973	2001 - 2026 (A)
Río Chanchich	Societat Civil	12.218	1998 - 2023 (A)
San Andrés	Associació	51.940	2000 - 2025 (A)
Yaloch	Societat Civil	25.386	2002 - 2027 (A)
Concessions industrials			
La Gloria	Societat Anònima	66.548	1999 - 2024 (A)
Paxbán	Societat Anònima	65.755	1999 - 2024 (A)

b) Organització interna

Les activitats que desenvolupen les concessions estan sotmeses a un marc normatiu definit per documents tècnics de diversa índole, els quals són sinònim d'una correcta gestió dels recursos per part de les comunitats. Els agents implicats, CONAP i comunitats, i amb l'ajut de les entitats acompanyants, van definir conjuntament cinc documents indispensables per demostrar la viabilitat en les seves operacions.

Per la concessió d'una nova unitat de gestió, es requereix realitzar un estudi d'ordenació del territori, normatives incloses dins el document de Pla d'Ordenació Territorial (POT). El seu disseny i la posterior execució ve delimitat per tres fases: primer de tot es delimita l'espai físic que ocuparà la concessió, posteriorment es defineix les categories d'ús del sòl, i per últim, s'estableixen les normes comunitàries per aconseguir les directives que marca el pla d'ordenació territorial segons els usos del sòl.

La concessió també haurà de constar d'un Pla de Gestió Integrat/Diversificat (PGI), el qual inclou els productes forestals i no forestals que es poden aprofitar, els sistemes d'extracció, el mètode de regeneració més adient, el cicle de rotació de tala, la protecció del bosc, la certificació forestal o la regulació d'altres activitats com l'ecoturisme.

Per aconseguir una millor gestió del aprofitament dels recursos i poder executar el Pla de Gestió Integral, s'utilitzen dos documents. El Pla Quinquennal (PQ) i el Pla Operatiu Anual (POA), que inclouen la planificació i execució de totes les activitats relacionades amb l'aprofitament forestal, el primer a una escala més petita i a cinc anys vista, i el segon a una major escala i durant un any.

Simultàniament, totes aquelles concessions que duen a terme una activitat comercial o empresarial dins una àrea protegida necessiten un Estudi d'Impacte Ambiental (EIA), en el qual, s'ha de definir l'objectiu del projecte, les activitats que es realitzaran, la seva justificació, l'impacte que generaran al territori i propostes de mitigació i control

Fig. 9: Dos residents de Uaxactún preparant i empaquetant fulles de palma de Xate per la seva comercialització. Font: Moterroso, I./ CIFOR, 2017.

Tanmateix, per tal d'aconseguir un model exitós en la gestió hi ha d'haver un *feedback* constant entre l'Estat i els concessionaris. Per una banda, l'Estat ha de garantir una base tècnic-legal que empari i guí el procés d'atorgament i la gestió de les concessions mitjançant manuals i guies que facilitin l'accés als diferents marcs reguladors, alhora que avaluar la gestió de les concessions en termes ecològics, socials i econòmics. I si fos necessari, enfortir a les comunitats i empoderar-les en els moments més difícils.

Per l'altre banda, els concessionaris han de tenir cura de realitzar una gestió i aprofitament dels recursos segons els criteris del contracte, acomplint allò que s'ha especificat en els documents tècnics obligatoris, com ara efectuar una gestió sota esquemes sostenibles, evitar en la mesura del possible les activitats il·lícites, no sobrepassar els llindars d'extracció, obtenir la certificació forestal, etc. (Carrera *et al.*, 2000, Gómez, 2007).

c) Governança forestal: Organitzacions de segon nivell

Al Petén conviuen dos models de governança forestal, les àrees protegides gestionades per l'Estat en contraposició a les concessions forestals gestionades per les comunitats. La primera adopta un enfocament tradicional, on les regles per la biodiversitat i la gestió forestal són dissenyades i implementades pel govern, específicament per l'administració local, la qual, implementa les regles juntament amb la policia i l'exèrcit. Aquest enfocament categoritza a les poblacions locals en gran mesura com a amenaces que les autoritats han de controlar i regular. Per les seves característiques, aquest tipus de gestió requereix un finançament significatiu permanent, una eficàcia i eficiència governamental excepcional i baixos nivells de corrupció (ACOFOP i PRISMA, 2017).

Fins l'aparició de les concessions forestals comunitàries al Petén, els principals protagonistes en la presa de decisions sobre polítiques públiques i normatives per la gestió dels boscos, havien sigut el grans propietaris i els empresaris forestals. Amb l'experiència desenvolupada durant dues dècades per les organitzacions de segon nivell, ha emergit una nova governança forestal, amb les organitzacions forestals comunitàries com a principals protagonistes.

En primer lloc, al 1995 es va fundar l'*Asociación de Comunidades Forestales de Petén* (ACOFOP), organització que aglutina més de vint organitzacions locals, com a eina per empoderar a les organitzacions de base comunitària. Durant els més de vint anys que porta en funcionament, ha col·laborat en la lluita política representant els interessos dels comunitaris, especialment en termes de desenvolupament de capacitats, negociació de mercats i serveis de suport (Molnar *et al.*, 2007).

En segon lloc, la *Empresa Comunitaria de Servicios del Bosque* (FORESCOM) va ser forjada al 2003 per les onze comunitats forestals comunitàries per completar el seu control sobre les cadenes de valor. Aquesta, ha contribuït al processament, la

comercialització col·lectiva de la fusta i els productes finals i, per consegüent, negociar millors preus i condicions contractuals (Radachowsky *et al.*, 2011).

Ambdues estructures han fet palesa que quan les comunitats recuperen la tinença dels seus recursos forestals i es converteix als seus residents en agents actius, poden arribar a establitzar i mantenir els seus boscos en volàtils regions frontereres, empoderar a les comunitats i descentralitzar la gestió forestal a favor de la col·lectivitat (Cronkleton *et al.*, 2008, Elías i Monterroso, 2014).

3. Assoliments socioeconòmics i ambientals

El model de concessions forestals comunitàries implementat en els boscos tropicals del Petén, gaudeix d'un reconeixement nacional i internacional de gestió forestal comunitària pel desenvolupament local de la seva gent i la conservació de la biodiversitat i de la cultura maia, essent un cas paradigmàtic en la seva intenció de conjugar el desenvolupament sostenible amb l'ús dels seus recursos. Al mateix temps, el projecte ha estat font d'inspiració en diverses regions de Mesomèrica i Sud-Amèrica, com és el cas de Layasiksa a Nicaragua, El Darién a Panamà, i Lomerío a Bolívia, i en altres regions, com Àfrica i Àsia (Monterroso i Barry, 2009; Cronkleton *et al.*, 2008, Dionisio, S., 2019).

L'entrevistat ens resumeix com conceben el model concessionari la gent que el visita i les inquietuds vigents, citades textualment a continuació:

“...es un proceso diferente, porque mucha gente está viniendo a verlo de Colombia, de Brasil, de Argentina incluso... Diciendo bueno como es posible que esta gente haya logrado hacer esto, con tan poca educación porque es gente comunitaria, con tan poco conocimiento técnico hayan logrado los más altos estándares de cumplimiento. Dicho sea de paso, ahora las concesiones están invitadas a soportar con todo. Ahora están viendo si se mide otras medidas de sostenibilidad, si los objetivos del milenio aplican ahí también, si se cumple ahí. Se esta hablando del tema de género, de jóvenes... Eso es como que tengas una cleta de alto rendimiento a la que le exijas cada día más marcas.” (A. Rodas, comunicació personal, 30 d'abril de 2020).

Actualment, nou de les dotze concessions forestals comunitàries atorgades encara continuen actives, en una extensió de 352.907 ha de les 400.830 ha atorgades (CONAP, 2015). Les experiències de les concessions forestals actives tenen una relació positiva entre els avanços de la conservació de la biodiversitat i el desenvolupament

socioeconòmic local, alhora que han demostrat tenir la capacitat per gestionar complexes estructures socials, industrials, comercials i administratives (Stoian *et al.*, 2018, Sabogal *et al.*, 2008). Els nous processos productius que succeeixen en el territori han fet brollar una economia forestal comunitària, que ha enfortit el capital natural, humà, social, físic i financer, oposant-se a altres formes menys sostenibles d'ús del sòl, particularment a l'agricultura i la ramaderia extensiva (Gómez i Méndez, 2007, Elías i Monterroso, 2014).

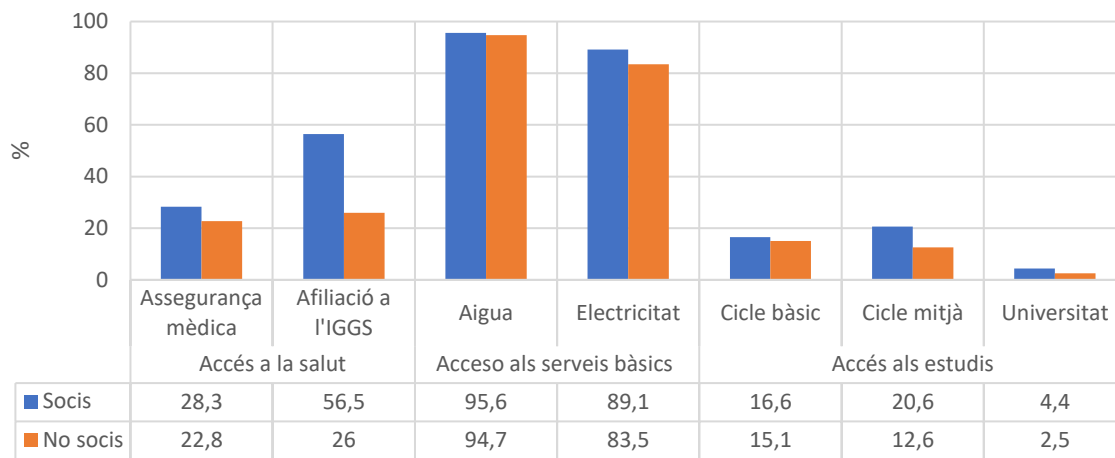
A nivell empresarial, totes les concessions compten amb elevats nivells de capital natural per l'enorme disponibilitat de recursos, els quals són gestionats eficientment pel capital humà que ha presentat una clara tendència cap a la professionalització, ajudat pel creixement exponencial del capital físic (maquinària, infraestructura i vehicles). En les tasques de desenvolupament del capital social han adquirit un gran paper les organitzacions de segon nivell, per el lideratge polític i la transformació secundària de la fusta, aquesta última encara en vies de desenvolupament. La suma dels diferents capitals aporta un gran valor agregat al model concessionari comunitari.

En l'àmbit de les famílies, l'accés al capital financer varia entre i dins dels nuclis familiars, en un rang de quinze mil a seixanta mil quetzals per any, la qual cosa permet a la majoria dels residents sortir tant de la pobresa com de la pobresa extrema. El model implementat és una font generadora d'ocupació i ingressos per a les comunitats, els beneficis de les quals són reinvertits en la comunitat per a cobrir necessitats bàsiques com la salut o alimentació, en actius físics i infraestructures i en educació, a manera de lluita enfront de la marginalitat social del territori (Stoian *et al.*, 2018, Caal, 2013).

Certament, les famílies pertanyents als grups concessionaris presenten una certa millora en el seu benestar respecte al dels grups no concessionats, tot i que l'accés als estudis i a una assegurança mèdica continuen essent baixos, evidenciant la situació de pobresa i desigualtat social del país. A grans trets, els socis obtenen un major ingrés per les seves activitats, unes millors condicions dins de la llar i un major accés a serveis de salut i educació, al mateix temps consideren al bosc "saludable", conservant-lo com el seu principal actiu (Gómez i Méndez, 2007, Corzo *et al.*, 2017).

Taula 5: beneficis socioeconòmics del model de concessions forestals comunitàries.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Corzo et al., 2017.

Les xifres revelen un avantatge socioeconòmic dels socis concessionaris enfront dels no concessionaris, donant lloc a un increment de la filiació en un 26% entre 2000 i 2017 (de 932 a 1.175 socis), especialment de grups tradicionalment discriminats i amb escasses oportunitats de desenvolupament, entre els quals es troben les dones i els joves (Stoian *et al.*, 2018).

Per contrastar les dades anteriorment mostrades, se li preguntà a l'entrevistat si considerava que les concessions han apoderat a les comunitats, i formar part d'una concessió es pot considerar com un benefici. Es citen textualment les seves paraules:

“¡Definitivamente sí! Si que han tenido acceso a poder tener trabajo, a tener ingresos económicos legales, a poder aprender mucho de cómo se gestiona el bosque, como se maneja... y es gente que ha aprendido muchísimo. Imagínate han venido de ser agricultores, de hacer trabajos cotidianos como los que hay en la región a pasarse a ser administradores de bosques, a ser silvicultores de verdad y han tenido un proceso de capacitación donde han aprendido muchísimo sobre el bosque. Sobre cómo hacer sus planes de manejo, antes eso era algo hecho sólo por profesionales forestales, ahora ellos mismos hacen su manejo, sus planes operativos. Y se ha visto una mejora especialmente en la capacidad que ahora la gente tiene. (A. Rodas, comunicació personal, 30 d'abril de 2020)”

En termes de biodiversitat, els resultats revelen el model concessionari com una eina que fins el moment ha estat eficaç per a salvaguardar la diversitat biològica del bosc tropical humit (Gretzinger, 2016). Entre els assoliments trobem els rendiments sostenibles

d'extracció fustera que avui en dia són un exemple de bones pràctiques en la gestió d'espècies fusteres tropicals d'alt valor, com la caoba (*Swietenia macrophylla*) o el cedre (*Cedrela odorata*) (Grogon *et al.*, 2015). En el procés d'exemplaritat, ha tingut un pes rellevant la obligatorietat per part de la CONAP de que les concessions forestals obtinguessin la certificació segons l'esquema del *Forest Stewardship Council* (FSC), en un termini no major de tres anys a partir de l'inici del contracte de concessió (Stoian *et al.*, 2018).

Adicionalment, la incidència d'incendis és molt menor en les àrees concessionades respecte a la àrees no concessionades (Davis i Sauls, 2017), també afavoreixen el manteniment de mamífers de mitja i gran envergadura en perill d'extinció com el jaguar o el tapir (Tobler *et al.*, 2018) i actuen de fre a l'avanç de la frontera agrícola, la reducció de la tala il·legal i de l'agricultura de tala i crema (Gómez i Méndez, 2007).

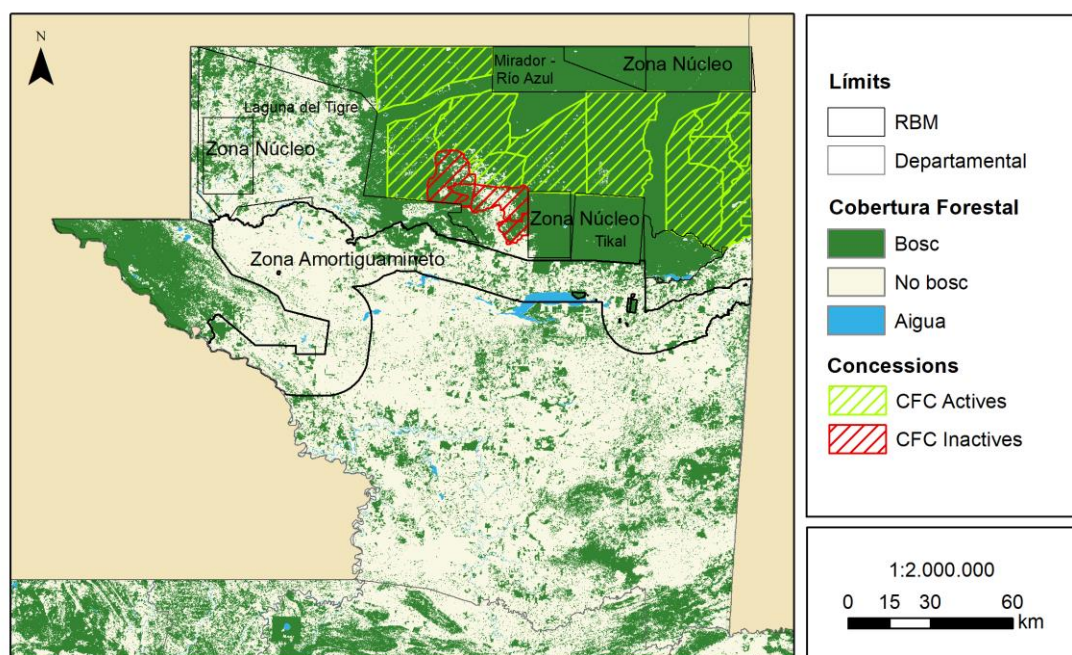

Fig. 10: Cobertura forestal de la regió del Petén. Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Instituto Nacional de Bosques (INAB).

Aquestes variables presenten una relació directa amb les tendències de desforestació de la RBM (2000-2014), que varien de manera significativa segons la zona de gestió. Mentre la taxa anual de desforestació de les onze concessions actives ha estat pràcticament nul·la (0,1%), en les àrees administrades per l'estat han estat molt majors, com la zona nucli (1,0%) o la zona d'amortiment (5,5%), inclusivament hi ha hagut un

procés de regeneració natural de la cobertura boscosa de 9.800 ha en el període 2016-2017 (Hodgson *et al.*, 2015, CONAP i WCS, 2018).

En relació amb els incendis, l'Aldo ens relata el fort episodi d'incendis que estaven vivint en el moment de l'entrevista, en el que hi havien molts punts de foc actius a tota la RBM:

“Y si ves el mapa de Petén, ... , como va la situación de los incendios en la actualidad. El área con muy baja, pero muy baja incidencia en incendios forestales, son las concesiones comunitarias. Muy baja, mientras los parques nacionales están prendidos en fuego, las concesiones están bien, la fauna está en las concesiones en este momento, y la mancha de bosque o el macizo boscoso más representativo esta justo dentro de las concesiones” (A. Rodas, comunicació personal, 30 d'abril de 2020”).

A més en l'actualitat, i des del 2012, s'està executant el projecte *Reducción de Emisiones por Deforestación Evitada en la Zona de Usos Múltiples de la Reserva de la Biosfera Maya en Guatemala* (REDD+ Guatecarbon), amb una durada de 30 anys, data fi el 2042. Aquesta és una iniciativa que promou la conservació del bosc dins de la *Zona de Usos Múltiples* (ZUM) de la RBM i el desenvolupament d'activitats ecològicament sostenibles dins del seu sistema de concessions en col·laboració amb les comunitats limítrofes.

4. Pressions i amenaces

Tradicionalment les regions forestals en el món en desenvolupament o Sud Global, han sigut reclamades per grups interessats en extreure minerals preciosos, petroli, fusta o Productes Forestals No Fusters o en anglès *Non-timber forest products* (NTFPs) o per accedir a terres per agricultura de subsistència com per ramaderia i agricultura comercial. En l'actualitat, se li ha afegit l'exclusió de tinença de diverses regions forestals per protegir la riquesa cultural o la biodiversitat, ja sigui pel seu valor intrínsec o per desenvolupar activitats turístiques (Cronkleton *et al.*, 2008).

Pressions sobre el territori de les que la regió del Petén no se'n lliure, especialment a partir del projecte estatal de colonització de la FYDEP de mitjans del segle XX, en el que es va produir un profund i accelerat procés de canvi d'usos del sòl i densificació

poblacional, en el qual, es va donar privilegis a terratinents i militars amb possibilitats econòmiques per a especular i es va excloure a pagesos pobres, principalment si eren indígenes (PNUD, 2016). Aquest model de desenvolupament agrari va generar forts desequilibris que encara continuen vigents (Hurtado, 2010).

En el conjunt del Petén, predomina el sector agrícola i ramader, en el qual conviu la producció de subsistència amb les dinàmiques expansives de l'agricultura comercial per a la exportació. L'escassetat de terres en tota la nació desemboca en noves dinàmiques socioambientals que comporten una gran pressió migratòria des del sud del departament cap a les àrees protegides de la zona més septentrional, en el qual les seves terres continuen sent un gran atractiu. Emigrants desplaçats a la recerca d'alternatives com l'agricultura i la ramaderia –malgrat la poca predisposició dels sòls boscosos– o en el pitjor dels casos cap a la criminalitat i el narcotràfic per falta d'oportunitats entre la població jove (Caal, 2013, Rivas i Roldán, 2001).

En conseqüència, segons estimacions de l'any 2016 hi havia a Guatemala 3.768.400 caps de bestiar (100%) de les quals en el departament del Petén es trobaven 715.996 (19%), convertint-se en el departament que posseeix una major quantitat (Ministerio de Agricultura, Ganadería y Alimentación, 2016). Aquest fet es deu a la lògica de la indústria ramadera d'expansió, que per mitjà de la compra de terres i gràcies a la baixa necessitat de capital humà i els baixos marges de guany, busquen noves terres on desenvolupar les seves activitats (PNUD, 2016).

Les tendències de la ramaderia són aprofitades per aquells que volen realitzar activitats il·lícites. El mecanisme més emprat és la narcoramaderia, en la qual els narcotraficants desforesten les àrees protegides per a la cria il·legal de bestiar amb l'objectiu d'utilitzar-lo de tapadora per al contraban de drogues, blanquejar diners, o reclamar el territori (Devine, 2018). L'activitat destinada a la cria il·legal de bestiar és molt acusada en la RBM, especialment en la Zona Nucli i la Zona d'Amortiment, en la qual aconsegueix xifres que varien entre el 59% i 87% sobre el total de desforestació (Magliocca, 2018).

L'Aldo descriu les activitats relacionades amb la narcoramaderia i com viuen les diàriament les accions que aquests duen a terme:

“La correlación entre parques nacionales y narcotráfico es alta, o debo decir muy alta. Es decir que el Parque Nacional Laguna del Tigre, buff... tienes que ver la cantidad de aviones aterrizando, ¡Es impresionante! (A. Rodas, comunicació personal, 30 d'abril de 2020)”.

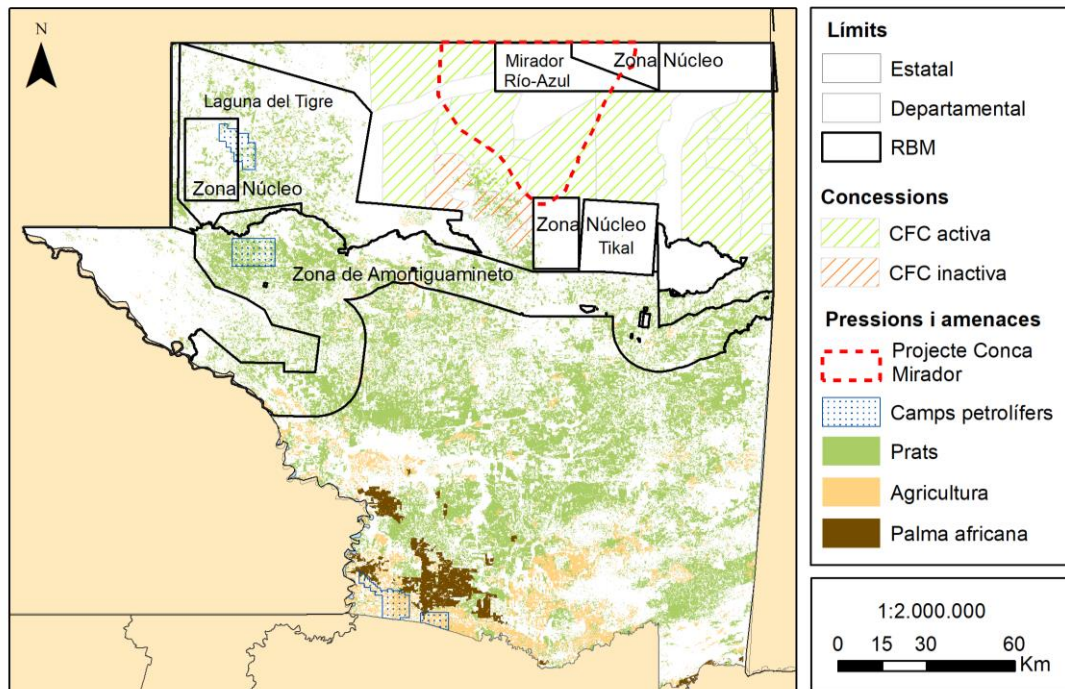

Fig. 11: Pressions i amenaces a la regió del Petén. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Infraestructura de Datos Espaciales de Guatemala (IDEG).

Majorment, les amenaces i pressions s'emplacen en les àrees de la RBM gestionades directament pel govern conforme al model tradicional de gestió, repercutint negativament al conjunt de la reserva. Els requisits organitzacionals de gestió han superat la capacitat del CONAP, arran dels insuficients recursos destinats al manteniment de la reserva, tant en termes humans com econòmics (Davis i Sauls, 2017).

L'investigador va transmetre la seva visió sobre dues àrees gestionades directament per l'Estat, i aquestes són les seves reflexions:

“La Zona de Amortiguamiento deja mucho que desear. Esa es una región donde no se ve mucho el bosque ya, deja mucho que desear. Yo creo que la gestión de la zona de amortiguamiento es muy débil, tiene muy poca gente asignada para

trabajar en esa región, muy poco manejo forestal, no se ve como una zona de amortiguamiento, se ve como una zona no protegida. Y con respecto a los parques nacionales, en Guatemala nos metimos en parques nacionales más grandes de lo que podemos cuidar, y eso es una realidad (A. Rodas, comunicació personal, 30 d'abril de 2020)".

A més, són fruit d'unes estructures de poder corruptes o poc transparents que indueixen a altres amenaces explícites com l'extracció petrolera o l'apropiació de l'entorn natural per a demandes turístiques. Acompanyada per un canvi en les dinàmiques demogràfiques i pressions d'ocupació, que deriven en la precarització del treball i l'explotació indiscriminada de la riquesa natural (Rahder, 2016).

Sens dubte, els projectes geopolítics del Petén resulten configurats per la lògica d'expansió del capital a costa de l'apropiació de l'entorn natural, per mitjà de la implementació de megaprojectes de diversa categoria amb múltiples finalitats i no sempre orientades cap al bé comú, tal com es pot observar en els dos plans exposats a continuació, el primer ja implementat i el segon en procés:

En primer lloc, el Camp Petrolífer de Xan es situa en el cor del Parc Nacional Laguna del Tigre, on l'activitat petrolera funciona ininterrompudament des de 1985, explotat per l'empresa multinacional francobritànica Perenco. La companyia no ha demostrat una correcta aplicació de les seves operacions extractives, descurant els impactes socials i ambientals ocasionats a l'aiguamoll més important de Mesomèrica i als poblats indígenes que habiten la zona (Collectif Guatemala, 2011).

La relació de dependència de l'Estat amb l'empresa explotadora, instaurada des dels inicis, afebleix el poder de l'Estat a l'hora d'implementar la legislació vigent en matèria ambiental i de drets humans, cedint el domini total de l'àrea explotada a la companyia extractiva. A més, a l'empresa de capital francobritànic se li atribueixen vulneracions del medi ambient, com l'absència d'estudis d'impacte ambiental, i múltiples violacions de drets humans, com la militarització de la zona o la desprotecció i la despulla de les terres on resideixen històricament els pobles indígenes. Addicionalment, es tracta d'un procés embolicat per l'absència de transparència i la falta de consentiment previ per part dels locals (Collectif Guatemala, 2011, Alvarez, 2011).

En segon lloc, el projecte Cuenca Mirador, impulsat per l'arqueòleg nord-americà Richard Hansen, ocuparia una àmplia zona d'aproximadament dos mil quilòmetres

quadrats al nord de la Reserva. On tiraria a caminar un programa de desenvolupament turístic basat en l'explotació del patrimoni cultural maia, en el qual es contempla la construcció d'un parc temàtic amb hotels, restaurants i un tren elèctric enfocat per als consumidors turístics del nord global. El programa turístic està basat en dubtoses manipulacions de la realitat, començant pel mateix nom del projecte "Cuenca Mirador", atès que l'àrea del projecte no correspon a la definició geogràfica de conca. A part d'exageracions arqueològiques, afirmacions realitzades per Hansen de les quals la comunitat arqueològica dissenteix, per a així aconseguir més suports a costa d'aixecar expectatives equivocades que poguessin traduir-se en enormes pèrdues per a l'estat (Clipston, 2019, Escalón, 2012).

La implantació del pla turístic depèn de la construcció d'un gran nombre d'infraestructures, com per exemple una xarxa ferroviària o allotjaments turístics, els quals generarien forts impactes mediambientals, encara inquantificables. Posant en risc la viabilitat ecològica local que podria encaminar l'àrea cap a una colonització incontrolable. Així mateix, el projecte ecoturístic indueix el risc d'excloure a les comunitats residents en la presa de decisions, els agents locals disposen de canals insuficients de participació i no s'inclou l'economia local, imposant-se directament al model concessionari actual. Per tant, diverses comunitats forestals, com és el cas de Carmelita o Cruce La Colorada, no podrien desenvolupar les seves activitats tradicionals, que són un clar exemple de sostenibilitat (Prado i López, 2017).

Segons l'Aldo, les majors amenaces que afronten les concessions i la Reserva de la Biosfera Maia en el seu conjunt són:

"Para las concesiones creo que una amenaza constante ha sido la propuesta de convertir la reserva de la biosfera maya hacia una iniciativa totalmente vinculada al ecoturismo. Amenazas también para concesiones pudieran ser también otros sectores de la población que se vean involucradas y digan mira ya basta de tener concesiones comunitarias, ellos ya las tuvieron por veinticinco años y ahora le toca a otro sector de la población, las academias, los grupos de otro tipo... También pudieran ser incendios forestales que pudieran devastar el bosque, pero yo llegaría hasta allí. Creo que turismo es lo que esta más en tela de juicio, guiada por lo que sucede en el Mirador.

Para parques nacionales, la amenaza numero uno son invasiones. En los parques nacionales no debería de haber comunidades, ¡y las hay! Han sido invadidas

algunas incluso antes de que se creara el parque nacional. La segunda amenaza en parques nacionales es el narcotráfico y la tercera amenaza en los parques nacionales quizá sean incendios forestales. Eso sin mencionar que hay parques nacionales donde hay explotaciones de petróleo, también, en el parque nacional Laguna del Tigre, y eso te lleva a otro nivel de análisis (A. Rodas, comunicació personal, 30 d'abril de 2020)".

També cal fer esmena als líders comunitaris, activistes ambientals i els seus aliats que han patit i pateixen regularment amenaces, atacs, cops, segrestos i assassinats a mans de persones i grups - alguns d'ells molt poderosos - que estan en contra de la conservació de la RBM. Els quals, en un gran nombre d'ocasions, estan relacionats directe o indirectament amb les activitats il·lícites que susciten les amenaces (Rahder,2016, Cuffe, 2016).

5. Balanç i reptes de futur

Moltes veus arreu del món aposten per la gestió comunitària forestal com a camí a seguir per una millor gestió del territori i per l'assoliment de beneficis socioeconòmics i ambientals sostenibles, que incloguin a les comunitats. Per exemple, les directrius voluntàries de la FAO es dirigeixen cap a un model de concessions forestals en les zones tropicals, en la que s'inclou la zona d'estudi, per la consecució de l'Agenda 2030. En l'assoliment del desenvolupament sostenible mundial, els boscos tenen una importància cabdal, reconeguda pels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) o l'Acord de París. Perquè els boscos generin beneficis socioeconòmics o ambientals, és fonamental augmentar la gestió forestal sostenible (Tegegne *et al.*, 2018).

Tot i que les concessions forestals comunitàries al Petén han tingut un impacte beneficiós tan per a les comunitats com pels ecosistemes forestals i el manteniment de la seva biodiversitat, encara tenen molts reptes per resoldre, a la vegada que han de vetllar per la continuïtat dels assoliments aconseguits i per un futur pròsper de les concessions. Per tant, en els següents subapartats és farà un balanç del model concessionari i el reptes de futur als que s'enfronten, dividits al mateix temps en els tres eixos que sustenten la sostenibilitat. Finalment, es comprovarà si estan acomplint els objectius de desenvolupament sostenible.

a) Aspecte social

Les dues dècades que porten en actiu les concessions forestals comunitàries han afavorit la creació d'una nova governança forestal que ha apoderat als pobladors locals i les comunitats. Les polítiques aplicades per la gestió dels boscos tropicals de la RBM retornà al poble la tinença dels recursos forestals i va permetre descentralitzar la gestió forestal a favor de les comunitats.

Sens dubte, les concessions forestals comunitàries són una font generadora d'ocupació i ingressos pels agents implicats contribuint en la millora del benestar dels grups concessionaris, en avantatge comparatiu respecte als que no ho són. Els beneficis obtinguts pels concessionaris han sigut reinvertits en les seves comunitats per cobrir necessitats bàsiques com la salut, l'alimentació o l'educació, a mode de lluita enfront la marginalitat social del territori i com a via per reduir la pobresa i la pobresa extrema.

Malgrat els resultats positius, el govern de Guatemala ha de seguir fent esforços per seguir aplicant reformes de tinença forestal a favor de les comunitats locals i pobles indígenes, garantint els drets d'ús i la gestió dels recursos naturals i dels serveis ecosistèmics de les àrees concessionades. L'Estat ha de mostrar un compromís ferm a llarg termini amb les concessions forestals comunitàries i dur a terme una estratègia de comunicació que afavoreixi els processos de discussió del model de concessions ideal i reconegui la seva importància com un model efectiu de gestió col·lectiva dels boscos, conservació de la biodiversitat i desenvolupament local.

Tanmateix, resulta evident que el model de concessions és una peça clau en la correcta governança dels recursos dels quals disposa la selva petenera, concepte que s'ha d'eixamplar al conjunt de la Reserva de la Biosfera Maia. Els forts desequilibris entre les diferents zones de protecció, genera fortes amenaces per la viabilitat del projecte, posant en perill tota l'àrea protegida i els que hi depenen d'ella.

b) Aspecte econòmic

El model de concessions forestals comunitàries ha fet brollar una nova economia forestal a la regió nord del Petén, la qual, ha tingut un impacte positiu en el nivell adquisitiu dels comunitaris i el procés ha produït valor enfortint el capital físic, amb una gran inversió en maquinària i infraestructures creant així noves cadenes de valor. Aquestes, han derivat

en majors ingressos per les comunitats, la capitalització de les concessions i un millor accés al crèdit i al finançament.

Amb mires al futur, caldria enfortir la capacitat d'autogestió comunitària i augmentar les seves capacitats tècniques, promovent una gestió integral amb un nou pla d'ordenació territorial que tingui com objectiu un pla de gestió diversificat, atès que la fusta es el principal motor de les concessions. Per consegüent, es precis promocionar altres alternatives productives com la gestió de productes no fusters, l'apicultura o l'ecoturisme, entre d'altres. Procés en el qual s'ha d'incloure la participació de les dones i els joves, immersos encara en una gestió de caràcter predominantment heteropatriarcal.

També convé enfortir les capacitats empresarials de les concessions forestals comunitàries. Les organitzacions han de desenvolupar una estratègia per obrir nous mercats pels productes forestals i no forestals, que ha d'anar acompanyada d'unes millors capacitats administratives, una millor planificació financera i creació de cadenes de valor. En conseqüència, les concessions augmentaran els seus ingressos que podran ser revertits en la millora de l'administració de la comunitat i en el benestar general de la població.

c) Aspecte Ambiental

Les concessions forestals comunitàries del Petén presenten resultats positius a l'hora de conservar la biodiversitat del bosc tropical humit, fins i tot, posicionant-se com a eina més eficaç enfront a altres mètodes de conservació tradicionals com la gestió dels parcs nacionals de la *Zona Núcleo* per part del govern. En concret, les àrees concessionades tenen unes taxes de desforestació pràcticament nul·les i no es veuen pràcticament afectades per incendis en comparació a les àrees no concessionades.

De la mateixa manera, actuen de fre en l'avenç de la frontera agrícola, en la reducció de les activitats il·legals i afavoreixen el manteniment d'animals en perill d'extinció. Tanmateix, tots els productes resultat de l'aprofitament forestal són gestionats sota esquemes sostenibles i certificats sota estàndards oficials.

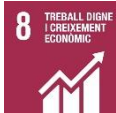
No obstant, seria necessari un major control de les activitats il·legals de diversa índole que tenen lloc al conjunt de la reserva, sobretot als parcs nacionals i la zona d'amortiment. A més a més, convindria revisar els marcs reguladors en busca de debilitats i buits legals, a la mateixa vegada que s'inclouen els riscos antropogènics en el pla de

gestió o analitzar les iniciatives i accions que prenen alguns grups de pressió que persegueixen uns objectius que no concorden amb la conservació de l'ecosistema.

d) Contribució de les concessions forestals comunitàries en l'assoliment del Objectius de Desenvolupament Sostenible

Taula 6: Acompliment dels Objectius de Desenvolupament Sostenible per les concessions del Petén.

Font: Taula adaptada del llibre de Tegegne et al., (2018) al model d'estudi.

Fites	Contribucions
 <p>Objectiu 1. Eradicar la pobresa a tot el món i en totes les seves formes</p>	
<p>1.4 Per a 2030, garantir que tots els homes i dones, en particular les persones pobres i vulnerables, tinguin els mateixos drets als recursos econòmics, així com accés als serveis bàsics, propietat i control de les terres i altres béns, herència, recursos naturals, noves tecnologies apropiades i serveis financers, incloses les microfinances.</p>	<p>El nivell socioeconòmic dels concessionaris ha augmentat, fet que serveix de via per reduir la pobresa i poder accedir en major proporció a cobrir les necessitats bàsiques. L'atorgament de la tinença de terra als locals ha empoderat a les comunitats a ser els protagonistes en els processos de gestió forestal sostenible.</p>
 <p>Objectiu 5. Aconseguir la igualtat de gènere i empoderar totes les dones i nenes</p>	
<p>5.5 Vetllar per la participació plena i efectiva de les dones, i per la igualtat d'oportunitats de lideratge en tots els àmbits de presa de decisions en la vida política, econòmica i pública.</p>	<p>Tenen consciència sobre la desigualtat d'oportunitats però encara existeix un gran desequilibri. En algunes comunitats estan a prop d'arribar a l'equitat de gènere, però la mitjana de totes les concessions només és de 3 dones per cada 7 homes.</p>
<p>5.a Emprendre reformes que atorguin a les dones el dret als recursos econòmics en condicions d'igualtat, així com l'accés a la propietat i al control de les terres i altres béns, els serveis financers, l'herència i els recursos naturals, de conformitat amb les lleis nacionals.</p>	<p>Darrerament algunes concessions han introduït en el marc normatiu noves regles per la inclusió de les dones en la filiació de les organitzacions i major presència en la presa de decisions.</p>
 <p>Objectiu 7. Garantir l'accés a una energia assequible, segura, sostenible i moderna per a totes les persones</p>	
<p>7.2 Per a 2030, augmentar substancialment el percentatge d'energia renovable en el conjunt de fonts d'energia.</p>	<p>No es coneix cap cas d'implementació d'energies renovables.</p>
 <p>Objectiu 8. Promoure el creixement econòmic sostingut, inclusiu i sostenible, l'ocupació plena i productiva i el treball digne per a tothom</p>	

8.2 Aconseguir nivells més elevats de productivitat econòmica mitjançant la diversificació, la modernització tecnològica i la innovació, entre d'altres maneres centrant l'atenció en sectors de més valor afegit i ús intensiu de mà d'obra.	La gestió forestal diversificada i la millora de la capacitat tècnica dels agents implicats indueix a la creació de noves cadenes de valor i la possibilitat d'oferir serveis d'una millor qualitat.
 Objectiu 12. Garantir modalitats de consum i producció sostenibles	
12.6 Encoratjar les empreses, en especial les grans empreses i les empreses transnacionals, a adoptar pràctiques sostenibles i a incorporar informació sobre la sostenibilitat en el seu cicle de presentació d'informes.	Per l'aprofitament forestal totes les concessions requereixen de cinc documents tècnics obligatoris per demostrar la sostenibilitat de les seves operacions davant de la CONAP, que es la encarregada de avaluar-les.
 Objectiu 13. Adoptar mesures urgents per a combatre el canvi climàtic i els efectes d'aquest	
13.1 Enfortir la resiliència i la capacitat d'adaptació als riscos relacionats amb el clima i els desastres naturals a tots els països.	Una millora substancial en la resiliència i la capacitat d'adaptació al canvi climàtic per una correcta gestió forestal, la restauració i recuperació de la cobertura boscosa i l'aprofitament reduït de productes fusters i no fusters. Igualment, la correcta gestió de les àrees concessionades afavoreix a la reducció d'incendis.
 Objectiu 15. Protegir, restaurar i promoure l'ús sostenible dels ecosistemes terrestres, gestionar els boscos de manera sostenible, combatre la desertificació, aturar i revertir la degradació del sòl, i aturar la pèrdua de la biodiversitat	
15.1 Per a 2020, vetllar per la conservació, el restabliment i l'ús sostenible dels ecosistemes terrestres i els ecosistemes interiors d'aigua dolça i els serveis que proporcionen, en particular els boscos, els aiguamolls, les muntanyes i les zones àrides, d'acord amb les obligacions marcades pels acords internacionals.	El valor del bosc tropical humit ha augmentat per el procés de gestió forestal comunitari sota esquemes sostenibles i la protecció del ecosistema per part dels socis, medi del qual obtenen un benefici.
15.2 Per a 2020, promoure la gestió sostenible de tots els tipus de boscos, posar fi a la desforestació, recuperar els boscos degradats i incrementar substancialment la repoblació forestal i la reforestació a escala mundial.	A l'àrea concessionada la desforestació és pràcticament nul·la i inclús s'ha donat un procés de regeneració natural de la massa arbòria. A més, en l'actualitat s'està desenvolupant el programa REDD+.
15.7 Adoptar mesures urgents per a posar fi a la cacera furtiva i al tràfic d'espècies protegides de flora i fauna, i abordar la demanda i l'oferta il·legals de productes silvestres.	El tràfic d'espècies arbòries dins les concessions és nul·la gràcies a la obligatorietat de la certificació forestal. Diferent situació viu la fauna, amb un marc legal més feble i un menor control.

VI. Conclusions

La política de concessions forestals comunitàries de la Reserva de la Biosfera Maya es va implementar en mig d'un context social i polític molt conflictiu. Per una banda, el país estava immers dins d'una llarga guerra civil entre l'exèrcit i els civils subversius, per l'altra banda, el projecte de colonització de la regió del Petén estava molt qüestionat per la ingovernabilitat de la zona, l'enorme pèrdua de biodiversitat del bosc tropical i el desigual repartiment de la terra.

En un exercici de democratització i descentralització del poder, i dins dels Projectes Integrats de Conservació i Desenvolupament de les Nacions Unides, el govern de Guatemala va instaurar al 1990 una política de caràcter participatiu que retornava els drets de tinença de la terra a les comunitats locals i reconeixia els drets d'aprofitament i gestió dels recursos forestals sota esquemes de gestió sostenible.

Els grups comunitaris es varen organitzar en unitats de gestió emparades al voltant de diferents formes legals - associacions, cooperatives o societats civils – en un període de vint-i-cinc anys, temps mínim indispensable per garantir un procés de sostenibilitat i resiliència en la gestió del bosc.

En l'actualitat, nou de les dotze concessions forestals comunitàries segueixen en actiu aconseguint conjugar el desenvolupament socioeconòmic dels agents del territori i la conservació de la biodiversitat i la cultura maia. Tanmateix, el procés ha empoderat a les comunitats i comença a empoderar als grups tradicionalment discriminats, entre els que trobem a les dones o els joves.

Els socis comunitaris demostren tenir la capacitat de gestionar complexes estructures socials, comercials, industrials i administratives, fent del model implementat una font d'ingressos i ocupació que permet als residents sortir de la marginalitat social i de la pobresa. El nivell de benestar socioeconòmic ha desencadenat en unes millors condicions dins la llar i a poder accedir en major proporció a serveis bàsics com la salut o l'educació.

Igualment, resulta ser una eina eficaç a l'hora de conservar la biodiversitat del bosc tropical humit ja que actuen de fre en l'avenç de la frontera agrícola, de l'agricultura de tala i crema, en la reducció de la tala il·legal i també afavoreixen el manteniment de la fauna en perill d'extinció.

En conseqüència, podem dir que a la Reserva de la Biosfera Maya ha sorgit una nova governança forestal, en el que les comunitats han passat a ser les principals protagonistes - recolzades per les organitzacions de segon nivell -, en la pressa de decisions sobre la gestió dels boscos contraposant-se al model tradicional de gestió.

No obstant, els concessionaris encara han d'enfortir més la capacitat pròpia d'autogestió i augmentar les capacitats tècniques que permetin una gestió no tant dependent de la fusta i que impulsi una gestió diversificada. D'igual manera, les concessions han de vetllar per la participació plena i efectiva de les dones i els joves en la pressa de decisions, marcada actualment per una gestió primordialment heteropatriarcal.

En gran mesura, les pressions i amenaces s'emplacen a les àrees gestionades directament per l'Estat, degut a que els requisits organitzacionals han sobrepassat la capacitat del govern per la manca de recursos i unes estructures de poder corruptes que han derivat en projectes i activitats que posen seriosament en risc la Reserva de la Biosfera Maya en el seu conjunt.

Per tant, els responsables de formular les polítiques han de mostrar un compromís ferm amb les concessions forestals comunitàries i actuar amb rapidesa per a respondre a les creixents amenaces mitjançant la renovació de les concessions comunitàries, les quals, demostren dia a dia ser una eina efectiva en la gestió dels boscos, en el desenvolupament socioeconòmic i ambiental i en l'assoliment dels objectius de desenvolupament sostenible de les Nacions Unides.

VII. Bibliografia

- Alvarez, M. (Març 16, 2011). A fuerza de corrupción y sangre avanza la frontera petrolera en Mesoamérica. A *Observatorio Petrolero Sur*. [12/05/2020]. <https://opsur.wordpress.com/2011/03/16/a-fuerza-de-corrupcion-y-sangre-avanza-la-frontera-petrolera-en-mesoamerica/>
- Banco Mundial (Abril 12, 2020). Guatemala Panorama General . A *Banco Mundial*. [15/05/2020]. <https://www.bancomundial.org/es/country/guatemala/overview>
- Berger, D. (ed.) (2019). *El Mundo Indígena 2019*. Lima, Perú: Grupo Internacional de Trabajo sobre Asuntos Indígenas (IWGIA)
- Carrera, F., Morales, J., Gálvez, J. (2000). Concesiones forestales comunitarias de la Reserva de la Biosfera Maya en Petén, Guatemala. https://www.equatorinitiative.org/old/images/stories/2002winners/ACOFOP/concesiones_comunitarias_biosfera_maya.pdf
- Castro, C. (Diciembre 19, 2019). Victoria histórica para el modelo forestal comunitario. A *ACOFOP*. [14/02/2020] <https://acofop.org/victoria-historica-para-el-modelo-forestal-comunitario/>
- Clipston, T. (Novembre 19, 2019). El dinero y la política detrás del proyecto parque Mirador de Richard Hansen. A *Teena Clipston*. [05/04/2020]. <https://teenaclipston.com/el-dinero-y-la-politica-detras-del-proyecto-parque-mirador-de-richard-hansen/>
- Colchester, M., Apte, T., Laforge, M., Mandondo, A., i Pathak, N. (2003). Cerrando la Brecha: Comunidades, Bosques y Redes Internacionales. Informe Sintetizado del Proyecto "Lecciones Aprendidas de las Redes Internacionales de Manejo Forestal Comunal". A *CIFOR*, 41(s), 1-68. <https://core.ac.uk/download/pdf/208039703.pdf>
- Collectif Guatemala, Une Seule Planète, Terre des Hommes France, France Amérique Latine i Sherpa (2011). *Perenco. Explotar petróleo cueste lo que cueste. A Informe sobre las consecuencias sociales y ambientales de las actividades de la empresa Perenco Guatemala Limited*. https://collectifguatemala.org/IMG/pdf/informe_perenco_collectif_guatemala.pdf
- Consejo Nacional de Áreas Protegidas [CONAP] (2015). *Reserva de la Biosfera Maya. Plan Maestro. Tomo I. Diagnóstico y Consideraciones de Manejo* (2a ed.). Guatemala: Consejo Nacional de Áreas Protegidas.

- Consejo Nacional de Áreas Protegidas i Wildlife Conservation Society [CONAP i WCS] (2018). *Monitoreo de la Gobernabilidad en la Reserva de la Biosfera Maya, actualización al año 2017*. San Benito, Guatemala: Consejo Nacional de Áreas Protegidas.
- Corzo, A., Figueroa, I. i Rodríguez, D. (2017). Beneficios socioeconómicos de las familias que pertenecen a las concesiones forestales comunitarias en Petén, Guatemala. *Ciencias Sociales y Humanidades*, 4 (2), 37-48. ISSN: 2410-6291
- Cronkleton, P., Leigh P., Barry D., Stone-Jovicich, S. i Schmink M. (2008). *Gobernanza Ambiental y el surgimiento de movimientos forestales de base*. Bogor, Indonesia: Centro Internacional para la Investigación Forestal (CIFOR).
- Cuffe, S. (Març 21, 2016). Asesinato de ambientalista guatemalteco en la Reserva de la Biósfera Maya suscita alarma. A *Mongabay*. [20/12/2019]. <https://es.mongabay.com/2016/03/asesinato-de-ambientalista-guatemalteco-en-la-reserva-de-la-biosfera-maya-suscita-alarma/> Consultat: 20/12/2019.
- Davis, A. i Sauls, L. (2017). *Evaluando la efectividad del control y prevención de incendios forestales en la Reserva de la Biósfera Maya*. PRISMA y ACOFOP.
- Devine, J., Wrathall, D., Currit, N., Tellman, B. i Reygadas, Y. (2018) Narco-Cattle Ranching in Political Forests. *Antipode*, 0 (0), 1–21. 10.1111/anti.12469
- Dionisio, S. (2019). Conservación y desarrollo basado en la comunidad: las concesiones forestales comunitarias en Petén, Guatemala. *Revista Yu'am*, 3(5), 52-60.
- Dunkerley, J. (2001a). *América Latina independiente, 1820-1870. Historia de América Latina. Vol. 6*. Barcelona, Espanya: Editorial Crítica.
- Dunkerley, J. (2001b). *Guatemala desde 1930. Historia de América Latina. Vol. 14*. Barcelona, Espanya: Editorial Crítica.
- Elías, S. i Monterroso, I. (2014). *La lucha por los derechos territoriales para las comunidades rurales: la experiencia de ACOFOP en la Reserva de la Biósfera Maya, Petén*. Guatemala: PRISMA
- Escalón, S. (Setembre 17, 2012). El Mirador: el incierto futuro de unas ruinas. Gautemala. A *Plaza Pública*. [10/12/2019]. <https://plazapublica.com.gt/content/el-mirador-el-incierto-futuro-de-unas-ruinas>
- Evans N., Bauska, T., Gázquez-Sánchez, F., Brenner, M., Curtis, J. i Hodell, D. (2018). Quantification of drought during the collapse of the classic Maya civilization. *Science*, 6401(361), 498-501. 10.1126/science.aas9871

- Fiseher, R.J., (1996). *Manejo Forestal Claborativo para la Conservación y el Desarrollo*. WWF International i Unión Mundial para la Naturaleza [UICN]. Bellegarde-sur-Valseriene, França: SADAG.
- Galeano, E. (2020). *Guatemala: Ensayo general de la violencia política en América Latina*. Madrid, Espanya: Siglo XXI Editores.
- Gilmour, D. (2016). *Cuarenta años de forestería comunitaria. Un estudio sobre su alcance y eficacia*. Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació. Roma, Itàlia: Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació [FAO].
- Giuman, G., Quiñones, A., Grace, A., Close, E., Díaz, E., Vásquez, S., Rivera, C., Pérez, L. (2018). *Reporte Anual 2017 - ONU Mujeres Guatemala*. Guatemala: Servi Prensa.
- Gómez, C. (2007). Concesiones forestales en la Zona de Uso Múltiple, Reserva de Biosfera Maya, Petén, Guatemala. Dins Araya, P. i Clüsener-Godt, M. (eds.), *Experiencias exitosas en Iberoamerica. Reservas de la Biosfera. Un espacio para la integración de conservación y desarrollo (141-154)*. París, Francia: Editorial Valente Ltda.
- Gómez, I. I Méndez, V. (2007). *El Caso de la Asociación de Co-munidades Forestales de Petén (ACOFOP). Análisis de Contexto*. Desa Putra, Jakarta: Centro Internacional para la Investigación Forestal i Prisma.
- Gretzinger, S. (2016). *Latin American Experiences in Natural Forest Management Concessions*. Roma, Itàlia: Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació [FAO].
- Grogan, J., Free, C., Pinelo, G., Johnson A., Alegria R. i Hodgdon, B. (2015). *Sosteniendo el aprovechamiento: Evaluación del status de conservación de las poblaciones de caoba de hoja ancha, cedro y tres especies maderables menos conocidas en las concesiones de la Reserva de la Biosfera Maya (Petén, Guatemala)*. Bolívia: Rainforest Alliance y Fondo Multilateral de Inversiones.
- Guariguata, M.R. (ed.) (2013). *Avances y Perspectivas del Manejo Forestal para Uso Múltiple en el Trópico Húmedo*. Bogor, Indonesia: Centro Internacional para la Investigación Forestal.
- Herrarte, R., Ogaldes, P., Polanco, M., Salazar, V., Solórzano, J. i Valdez, N. (2020). *Memoria Virtual Guatemala*. [15/10/2019]. <http://www.memoriavirtualguatemala.org>

- Hodgdon, BD., Hughell, D., Ramos, VH. y Balas McNab, R. (2015). *Deforestation trends in the Maya Biosphere Reserve, Guatemala*. Estados Unidos: Rainforest Alliance.
- Hurtado, M. (2010). *PETÉN: ¿LA ÚLTIMA FRONTERA? La construcción social de una región* (Tesi doctoral). Wageningen University, Països Baixos.
- Instituto Nacional de Estadística [INE] (2003). *Características de la población y de los locales de habitación censados. Censos Nacionales XI y VI de Habitación 2002*. <https://www.ine.gob.gt/sistema/uploads/2014/02/20/iZqeGe1H9WdUDngYXkWt3GIhUUQCukcq.pdf>
- Institut d'Estudis Catalans (2020). *A Diccionari de la llengua catalana*. [03/05/2020]. <https://dlc.iec.cat>
- Luna, R. (1999). *El comanejo de áreas protegidas en Centroamérica. Memoria del Taller Centroamericano sobre Comanejo de Areas Protegidas. Realizado en Panamá*. Miami, Estados Unidos: Agencia de Estados Unidos para el Desarrollo Internacional [USAID].
- Magliocca, N., McSweeney, K., Sesnie, S., Tellman, E., Devine, J., Nielsen, E., Pearson, Z. y Wrathall, D. (2018). Modeling cocaine traffickers and counterdrug interdiction forces as a complex adaptative system. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 116 (16), 7784-7792. <https://doi.org/10.1073/pnas.1812459116>
- Mason, A. (2016). La guerra fria: el caso Guatemala. *Revista de la Red Intercatedras de Historia de America Latina Contemporanea*, 2(4), 122-137.
- Mies, M. y Shiva, V. (2014). *Ecofeminismo*. Barcelona, Espanya: Icaria editorial.
- Ministerio de Agricultura, Ganadería y Alimentación [MAGA]. (2016). *Agro en Cifras 2016. Guatemala: Ministerio de Agricultura, Ganadería y Alimentación*. <https://precios.maga.gob.gt/archivos/agro-en-cifras/individuales/Carne%20bovina%20Agro%20en%20Cifras%202016.pdf>
- Molina, R. (2019). La conquista de Itzá. Una gesta desconocida del Imperio Español. A *El correo de España*. [05/07/2020]. <https://elcorreodeespana.com/historia/836921344/La-conquista-de-Itza-Una-gesta-desconocida-del-Imperio-Espanol-Por-Rafael-Maria-Molina.html>
- Molnar, A., Liddle, M., Bracer, C., Khare, A., White, A. y Bull, J. (2007). *Community-based forest enterprises in tropical forest countries: status and potential*. International Tropical Timber Organization.

- Monterroso, I. i Barry, D. (2009). *Tenencia de la tierra, bosques y medios de vida en la Reserva de la Biosfera Maya en Guatemala: Sistema de concesiones forestales comunitarias*. Ciudad de Guatemala, Guatemala: Editorial de Ciencias Sociales.
- Monterroso, I., Stoian, D. Lawry, S i Rodas, A. (2018). Investigación y política sobre concesiones forestales comunitarias en Petén, Guatemala: Lecciones aprendidas y desafíos pendientes. *Infobrief*, 236. <https://www.cifor.org/knowledge/publication/7044/>
- Nájera, F. (2015). Gestión Forestal Sostenible. *Revista Forum Calidad*, 261, 30-41. <https://dialnet.unirioja.es/ejemplar/523094>
- Nasi, R., Putz, F., Pacheco, P., Wunder, S., i Anta, S. (2011). Manejo forestal sostenible y carbono en América Latina tropical. El caso de REDD+. Dins Petkova, E, Larson, A.M, Pacheco, P. (eds.), *Gobernanza forestal y REDD+* (139-154). Bogor, Indonesia: Centro Internacional para la Investigación Forestal.
- Organització de les Nacions Unides (2007). Resolució 62/98 de la Assemblée General de les Nacions Unides. https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/62/98&Lang=S
- Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació [FAO].(2020). Gobernanza forestal. A *Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació*. [03/05/2020] <http://www.fao.org/sustainable-forest-management/toolbox/modules/forest-governance/basic-knowledge/es/>
- Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura [UNESCO] (Juliol, 2018). Latin America and the Caribbean: 130 biosphere reserves in 21 countries. A UNESCO <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/latin-america-and-the-caribbean/>.
- Orjuela, M. (2015). *Gobernanza para el Manejo Forestal Comunitario en la Reserva de la Biosfera Maya, Petén, Guatemala y la Región Autónoma de la Costa Caribe Norte de Nicaragua: Cuatro casos de estudio desde la perspectiva de los actores locales* (Tesi doctoral). Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza, Costa Rica.
- Orozco, L. (2004). *Planificación del manejo diversificado de bosques latifoliados húmedos Tropicales*. Turrialba, Costa Rica: Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza.
- Petkova, E, Larson, A.M, Pacheco, P. (2011). *Gobernanza forestal y REDD+*. Bogor, Indonesia: Centro Internacional para la Investigación Forestal.

- Prado, J.P. i López, J.G. (2017). Ecología política del modelo conservacionista de las concesiones forestales comunitarias en la Reserva de la Biósfera Maya. *Revista Eutopía*. 2(3), 113-179. http://www.agter.org/bdf/es/corpus_chemin/fiche-chemin-768.html
- Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament [PNUD] (2016). *Más allá del conflicto, luchas por el bienestar. Informe Nacional de Desarrollo Humano 2015/2016*. Guatemala: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo.
- Rahder, M. (Juliol 4, 2016). Violencia, incertidumbre y urgencia en la conservación del bosque en Guatemala. *A Ecología Política*. [20/12/2019] <https://www.ecologiapolitica.info/?p=6056>
- Radachowsky, J., Ramos, V., McNab, R., Baur, E. i Kazakov, N. (2011). Forest concessions in the Maya Biosphere Reserve, Guatemala: A decade later. *Forest Ecology and Management*, 268, 18-28. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2011.08.043>
- Reyes, E.V. (2014). *Las concesiones forestales comunitarias de Guatemala: De territorios en disputa a territorialidades ensambladas* (Tesi doctoral). Wageningen University, Països Baixos.
- Rivas, D.M i Roldán, Ú. (2001). *Paz y tierra. Modelos de desarrollo agrario en Guatemala*. Madrid, Espanya: Catarata.
- Sabogal, C., de Jong, W., Pokorny, B., Louman, B. (2008). *Manejo forestal comunitario en América Latina Experiencias, lecciones aprendidas y retos para el futuro*. Belém, Brasil: Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza i Centro Internacional para la Investigación Forestal.
- Sader, S. (1999). Deforestation trends in Northern Guatemala: a view from space. Dins Nations, J.D. (Ed.), *Thirteen Ways of Looking at a Tropical Forest: Guatemala's Maya Biosphere Reserve* (26-34). Washington D.C., Estats Units: Conservation International.
- Schwartz, N. (1990). *Forest society: a social history of Petén, Guatemala*. Philadelphia, Estats Units: University of Pennsylvania Press.
- Caal, W. (coord.) (2013). *Diagnóstico Territorial de Petén 2012*. Ciudad de Guatemala, Guatemala: Secretaría de Planificación y Programación de la Presidencia.
- Starr, I., Guzmán, S. i Hugo, V. (2016). *Reducción de Emisiones por Deforestación Evitada en la Zona de Usos Múltiples de la Reserva de la Biosfera Maya en Guatemala* (Informe de implementació, 2a edició). https://verra.org/wp-content/uploads/2016/07/CCB_IMP_REP_ESP_1384_30JAN2012_29JAN2014.pdf

- Stoian, D. (2005). *El Manejo Forestal Comunitario en América Latina: Avances y Retos. Taller Internacional. Manejo Forestal Comunitario en la Amazonía*, 1-22. Pucallpa, Perú: Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza. .
<http://www.siforestal.org.pe/descargas/MFCAmericaLatina.pdf>
- Stoian, D., Rodas, A., Butler, M., Monterroso, I. y Hodgdon, B. (2018). *Las concesiones forestales en Petén, Guatemala Un análisis sistemático del desempeño socioeconómico de las empresas comunitarias en la Reserva de la Biósfera Maya*, 1-8. <https://www.cifor.org/knowledge/publication/7160/>
- Taylor, S.J. i Bogdan, R. (1984). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona, Espanya: Editorial Paidós.
- Tegegne, Y., Van Brusselen, J., Cramm, M., Linhares-Juvenal, T., Pacheco, P., Sabogal, C., Tuomasjukka, D. i Montes, N. (2018). *Hacia concesiones forestales en las zonas tropicales que contribuyan a la consecución de la Agenda 2030: Directrices voluntarias*. Roma, Itàlia: Organització de las Naciones Unidas per la Alimentació i la Agricultura i Institut Forestal Europeu.
- Tobler, M., Garcia, R., Carrillo-Percastegui, S., Ponce, G., Polisar, J., Zuñiga, A., Goldstein, I. (2018). Do responsibly managed logging concessions adequately protect jaguars and other large and medium-sized mammals? Two case studies from Guatemala and Peru. *Biological Conservation*, 220, 245-253.
<https://doi.org/10.1016/j.biocon.2018.02.015>
- Vega, H. (2003). Recursos forestales y conflictos sociales en el departamento de el Petén, Guatemala. *Revista de Relaciones Internacionales*, 66, 71-77.
<https://www.revistas.una.ac.cr/index.php/ri/article/view/7970>
- WWF Bolivia i Consejo Boliviano para la Certificación Forestal Voluntaria [CFV] (2010). *Memoria de Seminario. Manejo Forestal Sostenible. Una oportunidad para consolidar Tierras*. Santa Cruz, Bolivia: WWF Bolivia.

ANNEX I
-ENTREVISTA-

Entrevistador: **Albert**

Entrevistat: Aldo

Oient: Roser

- **Este modelo fue un novedoso proceso de gobernanza forestal ya que el estado reconoció derechos de manejo a grupos comunitarios organizados. ¿Cómo está funcionando la gobernanza/unidades de manejo?**

Bueno, novedoso en parte. Nosotros antes de ver este proceso de concesiones en el Petén habíamos visto procesos similares en el sur de México con los ejidos forestales, habíamos visto las propuestas de Nicaragua en la región autónoma del Atlántico Norte, habíamos visto alguna parte de Panamá, también intentando hacer manejo de bosque con concesiones. Y no se diga en América del Sur, en Perú, en Ecuador, en Bolivia... Hay muchas concesiones mucho más grandes en área pero cuyas normas, creo yo, no están tan bien redactadas para darle la sostenibilidad necesaria al proceso.

Aquí lo diferente fue una muy buena decisión del Estado de Guatemala después de la Guerra por tratar de acreditar algunas áreas para beneficio de comunidades, pero fue una decisión seria. Sería en el sentido de concesionar 25 años consecutivos, cuando en América del Sur las concesiones son de 5 años. En 5 años no se puede hacer manejo forestal realmente, podrías aprovechar algunas áreas, pero no puedes darle sostenibilidad al manejo del bosque. Acá entonces se hicieron entonces, si quieren ustedes, de largo/mediano plazo, en materia de silvicultura 25 años ya es bastante aceptable. Y dejando que las comunidades realmente tomaran las riendas del manejo y la gobernanza de sus bosques. Así que dejaron bajo responsabilidad de las comunidades cuidar áreas de hasta 53.000-80.000 ha por cada comunidad, y ellos son responsables de cuidar ese bosque, de manejarlo sosteniblemente, de ver que no se incendie, de ver que no se invada, de ver que no se haga aprovechamiento irracional de la fauna... Y a cambio de eso, a cambio de cuidar el bosque, les dieron la oportunidad de aprovecharlo, y poder obtener cierto beneficio. Así que el acceso a los recursos naturales de manera sostenible fue uno de los aspectos más importantes en el concesionamiento forestal de Petén. Eso lo hace diferente a lo que hizo Nicaragua, en la región autónoma del Atlántico Norte, donde dieron propiedad total de las áreas con título y la gente se volvió loca, sin saber que hacer. Bueno aparte de eso, el tema de concesiones requirió una inversión de no menos de 75 millones de dólares por parte del gobierno estadounidense, quien financió todos los aspectos técnicos del manejo inicial de los bosques, y ha habido inversiones de diferentes organizaciones en el tiempo, especialmente en el principio del proceso de concesiones, enseñándole a la gente como organizarse, como tomar decisiones, como hacer un aprovechamiento sostenible y diseñar todo con altos estándares.

Eso en los primeros 10 años de concesiones fue algo constante y posteriormente ya las comunidades se quedaron solas y manejan sus bosques adecuadamente, sin tener ayuda de nadie en este momento, más que del FSC que los audita para ver que los sigan haciendo bien.

Entonces ha venido a ver este proceso gente de Colombia, mucha gente de América del Sur, nuevamente la gente de México. Intentando ver que es el grado de éxito donde la gente tuvo acceso a los recursos y está haciendo un aprovechamiento sostenible. Y si ves el mapa de Petén, que yo les puedo compartir ahora después de esta conversación, cómo va la situación de los incendios en la actualidad. El área con muy baja, pero muy baja incidencia en incendios forestales, son las concesiones comunitarias. Muy baja, mientras los parques nacionales están prendidos en fuego, las concesiones están bien,

la fauna está en las concesiones en este momento, y la mancha de bosque o el macizo boscoso más representativo esta justo dentro de las concesiones.

¿Al principio las ONG tuvieron mucha importancia verdad? ¿Ahora hay otras concesiones como la ACOFOP o el FORESCOM que han cogido el relevo?

Si es correcto. La Asociación de Comunidades Forestales existe desde hace, no se 25 o 27 años, y fue una organización de segundo nivel creada para defender el proceso de concesiones, y que actualmente sigue activa representando políticamente este proceso. Un proceso que ha aguantado ya varios cambios de gobierno, y eso es algo respetable en un país como el nuestro. Ya han pasado varios gobiernos y se ha tenido que respetar porque hay contratos legales y se ha demostrado de una y varias formas que estas concesiones se manejan adecuadamente, entonces han podido sobrevivir en el tiempo.

¿Y cree que algo se debiera mejorar en la gobernanza?

Bueno por mejorar siempre hay aspectos en todo proceso, especialmente si lo comparas con estándares de otros lugares o si tienes otras opiniones. Creo que el valor agregado hacia la madera es uno de los aspectos pendientes todavía. Es decir, la gente hace aprovechamiento de la madera, caoba, cedro, manchiche, santa maría, quizá sean las especies más importantes en este momento. La procesan en aserraderos y la exportan, cuando pudieran procesarla y transformarla en este lugar y exportar muebles. Por ejemplo, mucha caoba del Petén está en Inglaterra, está en España, está en Estados Unidos, en manos de ebanistas y carpinteros muy especializados que hacen con esa madera trabajos maravillosos. Entonces yo creo que ese es un aspecto que todavía está pendiente y probablemente a nivel de gobernanza haya todavía algunos mecanismos que ajustar con la gente, en la toma de sus decisiones. Pero bueno esas ya son detalles internos de cada organización comunitaria. Por mejorar siempre hay cosas, pienso yo. Pero hasta donde vamos puede ser visto como algo realmente interesante, puede ser visto como un modelo. De hecho, ahora, volvemos a cuestionarnos si no hubiera sido más importante si a lo que ahora le llamamos parques nacionales hubieran sido concesionados, y estuvieran en una condición muy diferente. Para concluir esta parte, te diría que la Reserva de la Biosfera Maya, con cerca de 2 millones de hectáreas, fue creada con tres áreas. Específicamente, una zona de amortiguamiento, como su nombre lo indica, amortiguar un poco, hacer un buffer. Los parques nacionales que son el corazón de la reserva, que era lo destinado a que se conservara en una prioridad muy alta. Y luego una zona de usos múltiples que hacía las veces de amortiguar un poco y cuidar los parques.

25 años después la zona de usos múltiples está muy bien conservada y los parques nacionales están muy mal. Así que el modelo de la Reserva como tal, no funcionó. Porque la zona de usos múltiples terminó siendo mejor conservada a través de este proceso de manejo. Entonces los estudios de presencia de fauna, los estudios de sostenibilidad de las especies, el crecimiento del bosque, todo lo que se ha hecho en la zona de usos múltiples apunta a estar mucho mejor que los parques nacionales.

¿Entonces considera que se podría haber aumentado el modelo, y, por lo tanto, crear más unidades de manejo? ¿Incluso fuera de la zona de usos múltiples?

Bueno no tenemos más bosques disponibles como para replicarlos, pero dentro de la zona de usos múltiples, sí que hay áreas que todavía no han sido concesionadas y son vulnerables a perderse. Hay áreas nuevas como unidades de manejo que están pendientes de concesionarse y ese ha sido un reto que no se ha podido lograr. Ahí, se

tiene mucha presión por invasiones, incendios forestales, tala ilegal... Porque son áreas que debieron de haberse concesionado en su momento, pero no se ha podido.

- **Hay unas concesiones que actualmente están inactivas, formadas por comunidades con inmigración reciente como por ejemplo La Pasadita, La colorada, y San Miguel que han sido total o parcialmente canceladas. ¿Esto a qué se debe?**
- San Miguel fue la primera concesión forestal establecida en 1994, y el pecado de esa concesión fue haber otorgado solamente 7.039 hectáreas, que, para hacer un ciclo de manejo de aprovechamiento, es un área bastante pequeña. Pero era la primera concesión, entonces también había todavía dudas de cuanto área se podía otorgar, si las comunidades efectivamente iban a poder manejarlas. Y bueno, eso fue evolucionando hasta llegar a una concesión de 80.000 hectáreas, que es la de Uaxactún. Entonces esas primeras concesiones tenían gran presión social porque estaban en el borde de la zona de uso múltiple, en la entrada de la zona de uso múltiple. Donde años y décadas anteriores ya se había hecho mucho aprovechamiento forestal, y la gente que radicaba en esas comunidades como San Miguel, La pasadita, La Colorada, todas tenían muchos antecedentes de ganadería. La mayoría de gente habían sido ganaderos en la costa sur de Guatemala y en otras regiones de Guatemala y cuando vinieron a vivir acá, en la década de los años 80-90as, quisieron replicar su ganadería, y se encontraron con un bosque, y ese bosque para ellos fue siempre un limitante. Entonces allí donde inicio el proceso, la gente tenía áreas pequeñas. Si que tuvo aprovechamiento forestal durante algunos años, sí que tuvo acompañamiento técnico durante varios años, pero el bosque no daba. No daba la rentabilidad necesaria, para poderse gestionar adecuadamente. Entonces ellos empezaron a perder el interés y finalmente empezaron a hacer mal las cosas. Como está establecido en los contratos, primero perdieron la certificación forestal y luego perdieron el contrato, en el caso de San Miguel y La Colorada. Y en el caso de La Pasadita está suspendido el plan de manejo. Pero esas son áreas donde urge tomar decisiones para volver a concesionar, no sé si a la misma gente, a otra gente, pero hay bosque todavía bastante representativo y está sujeto ahora a incendios y a problemas serios.

Claro. Pero entonces la gente que debería asentarse de nuevo, si tienen las mismas economías predominantemente agrícolas y ganaderas, ¿no podría volver a suceder lo mismo?

Lo que sucede es que hay que cambiar en esas áreas el modelo de concesionamiento, de un concesionamiento forestal a un concesionamiento agroforestal. Probablemente donde no tenga una visión de producción estrictamente maderable o no maderable, sino una mezcla de aprovechamiento forestal con sistemas silvopastoriles, con agroforestería, con otros medios, con otras formas de producir. Miel, por ejemplo, aspectos de ese tipo creo yo que tendrían sentido, pero habría que probarlos, habría que echarlos a andar.

- **¿Podría hablar sobre las Empresas Forestales Comunitarias con historia forestal anterior, aquellas que están más arraigadas al territorio? ¿Y su relación entre ambas?**

Está Carmelita que fue creada hace 100 años, como un campamento chiclero. Está Uaxactún, que también ya vivía dentro del bosque antes de la creación de la Reserva de la Biosfera Maya. Y también está La Pasadita y San Miguel. Esas cuatro unidades de ya vivían dentro de la zona múltiple cuando se creó la Reserva de la Biosfera Maya. Todas

las otras comunidades, son comunidades que viven en el borde de la zona de usos múltiples y que no radican dentro de las concesiones y estas son las que podrían llamarse relativamente nuevas dentro de la zona de uso múltiple. Pero es como una mezcla de las dos, había cuatro comunidades viviendo dentro y ocho comunidades viviendo periféricamente, es decir vivían en los centros poblados cercanos a la Reserva de la Biosfera y ellos se organizaron para poder acceder a las concesiones porque anteriormente ellos ya tenían acceso a productos no maderables del bosque como xate, chicle, pimienta... ellos ya eran funcionarios de esos bosques antes pero no vivían dentro. A excepción de estas comunidades.

- **¿Hay distintas formas legales que adoptan las unidades de manejo? ¿Qué diferencias hay?**

El origen de cada organización dependió en su momento de quien los acompañaba, esa es la verdad. Por ejemplo, a las organizaciones que se convirtieron en cooperativas les estuvo acompañando una fundación que se llamaba Propetén, que había trabajado ya con cooperativas en otras regiones de Guatemala, entonces a Carmelita la crearon como cooperativa. Con respecto a las asociaciones, que no tienen fines de lucro en Guatemala, son organizaciones de un nivel que no les permite tener un lucro como tal de lo que hacen. Esas asociaciones fueron gestionadas por una organización que se llamaba Centro Maya, que tenía antecedentes de trabajar mucho con este tipo de asociaciones. Y luego las sociedades civiles, que parece como la figura más adecuada, porque permite dividendos, permite tener rentabilidad en sus operaciones y poder dividir algo de lo que ganan. Esas sociedades civiles fueron creadas por una fundación que se llamaba Naturaleza para la Vida.

Entonces las tres formas de organización social se quedaron activas, recibieron su concesión y han mantenido es figura legal durante 20 años. Eso equivale a que en 20 años han aprendido a cómo manejar su forma organizacional y sacarle el mejor provecho.

Ese ha sido un debate con nosotros porque con Bioersity hicimos un análisis desde hace 10 años de estas formas de organización y de cómo han ido evolucionando, como se han ido adaptando. Cuando preguntamos a las organizaciones comunitarias si deseaban cambiar su forma de organización, su respuesta fue no. Pero este es el equivalente a si le preguntara a usted si quiere cambiarse de nombre en este momento de su vida, y usted me diga no yo ya me acostumbré a este nombre y así me llama medio mundo y si me cambio de nombre tal vez no me reconozcan. Es como eso, ellos ya tienen un nombre: asociación forestal X, y se quieren seguir llamando así.

Entonces quizá las tres formas de organización sean adecuadas. Yo le veo mucha más posibilidad a una sociedad civil, porque es una forma de organización que en este país permite hacer exportación, repartir dividendos, es algo mucho más estable. En segundo lugar estaría una cooperativa, que funciona relativamente bien y las asociaciones si que tienen muchos limitantes, para poder exportar y hacer un aprovechamiento de sus recursos económicos.

- **¿Y qué opina sobre el impulso del ecoturismo que ha habido en los últimos años? Como por ejemplo el caso de Coop Carmelita o Yaloch**

El tema de las concesiones forestales ha sido un aspecto que en este país ha llamado bastante la atención y ha tendido a experimentarse. Sobre que formas de producción puedan ir teniendo. Empezaron con madera, continuaron con productos no maderables,

en cierto momento pasaron por fauna, y en este momento se está viendo el turismo. Digo en este momento, hablando de la última década. Se está viendo el turismo como una alternativa de ingresos económicos también para las comunidades, porque dicho sea de paso, donde están las concesiones hay sitios arqueológicos, hay muchos atractivos como avistamiento de aves, fauna, recorridos... Y ecoturismo puede ser una gran alternativa. En ese sentido Carmelita ha avanzado bastante por su cercanía con El Mirador y han creado un tour donde uno entra a caballo durante tres días, y para El Mirador es un viaje impresionantemente bonito. Y están teniendo ingresos de que se yo, 120.000-150.000 dolares anuales en materia de turismo.

Luego sigue Uaxactún, que también Uaxactún es un sitio arqueológico como tal. Ahí tienen ruinas, tienen una visitación amplia ya de turistas de diferentes regiones y se ha tratado de incorporar el ecoturismo a la economía de la gente de forma bien organizada, pero eso ha sido un reto.

El turismo en Petén nunca estuvo en manos de comunidades, siempre estuvo en manos de la iniciativa privada. Y El Mirador ahora es la manzana de la discordia porque medio mundo está opinando en que se debe hacer y cómo se debe gestar ese nuevo sitio arqueológico, que no está dentro de una concesión sino dentro de un parque nacional, en el borde límite entre Petén y México.

- **¿Y qué Carmelita sea una cooperativa ha ayudado en su incorporación al ecoturismo?**

¡Si, realmente si! Lo que pasa es que el turismo antes se manejaba como un brazo económico distinto a la cooperativa. Cualquier comunitario se organizaba con sus caballos y entraba al bosque y se contactaba con operadores locales de turismo y era un desorden. Luego la cooperativa dijo, bueno basta, vamos a empezar esto de manera ordenada. Turismo o ecoturismo se va a convertir en un brazo comercial igual que madera, igual que productos no maderables, y ellos lo empezaron a gestar. Eso tuvo un reto social y un estira y encoge ahí adentro, porque la gente que antes trabajaba turismo quería tener el privilegio de seguir trabajando turismo. Pero no bajo el mecanismo de cooperativa sino bajo un esquema individual. A parte de eso, hay un arqueólogo estadounidense que ha escrito mucho sobre El Mirador, ha publicado mucho, le va muy bien con los medios de comunicación, y él tiene una iniciativa muy diferente. El ha criticado mucho el tema del concesionamiento forestal porque cree que es no sostenible, que puede ser estrictamente del turismo.

- **¿Entonces consideras que las unidades de manejo son una buena herramienta para empoderar a las comunidades? ¿Cree que es una ventaja ser concesionario? ¿ha mejorado su nivel socioeconómico?**

Definitivamente sí. Si que han tenido acceso a poder tener trabajo, a tener ingresos económicos legales, a poder aprender mucho de cómo se gestiona el bosque, como se maneja... y es gente que ha aprendido muchísimo. Imagínate han venido de ser agricultores, de hacer trabajos cotidianos como los que hay en la región a pasarse a ser administradores de bosques, a ser silvicultores de verdad y han tenido un proceso de capacitación donde han aprendido muchísimo sobre el bosque. Sobre cómo hacer sus planes de manejo, antes eso era algo hecho sólo por profesionales forestales, ahora ellos

mismos hacen su manejo, sus planes operativos. Y se ha visto una mejora especialmente en la capacidad que ahora la gente tiene.

Sólo un indicador que puede llamarte la atención y ser útil. De las familias que están involucradas en el tema de las concesiones forestales casi hay cero inmigración a Estados Unidos. ¡Casi cero! Mientras el resto del país, tenemos un millón de guatemaltecos en Estados Unidos de migrantes, mandando remesas a Guatemala. La gente de concesiones no se va, porque tiene empleo, porque tiene ingresos, porque tiene estabilidad, porque la misma concesión le da la oportunidad de que sus hijos tengan educación, salud y otros beneficios. Así que se quedan, y trabajan. Entonces eso ya es un beneficio.

- **¿El papel de la mujer desde la creación del modelo comunitario ha aumentado? ¿Ha habido un cambio cultural real o aún falta camino?**

Aún falta camino. Pero con los estudios socioeconómicos que yo les puedo compartir, de CIFOR o Bioversity, lo que se encuentra es que cada día las organizaciones comunitarias intentan balancear su membresía entre la misma cantidad de hombres y la misma cantidad de mujeres asociadas. Eso, por ejemplo, en Carmelita ha tenido mucho sentido, en otras organizaciones aún no. Donde prácticamente toda la membresía son hombres porque es una actividad forestal fuerte, porque amerita fuerza, porque amerita irse al bosque durante un mes y no venir al pueblo, amerita vivir en el bosque, cosas de ese tipo. Pero si que lo tienen presente, de hecho, ACOFOP tiene una unidad de género que se mantiene muy activa. Y otras organizaciones como sociedad civil Árbol Verde encontraron en la participación de la mujer una muy buena oportunidad de mejorar su administración. Así que ellos han incorporado en un 90% mujeres, a sus organizaciones, y gente joven. Para tratar de darle más dinamismo a su proceso organizacional.

Aquí lo que sucede es que la gente que logró las concesiones a finales de los años 90 ahora tiene un promedio de edad cerca de 60 años, y eso ya no te hace un silvicultor que vaya a tumar un árbol al bosque. Entonces ha tenido obligatoriamente que tener nueva participación de gente joven, y mujeres por supuesto, para que se involucren.

Sin embargo, aún falta mucho camino en ese sentido. Nos falta camino como país, nos falta camino como Centroamérica. No estoy hablando específicamente del tema de concesiones, sino el tema de participación de la mujer acá todavía tiene muchos limitantes, muchas barreras, pero las concesiones han intentado balancear su membresía, dar participación a mujeres, involucrar los productos no maderables donde las mujeres justamente lleven el liderazgo. Crear iniciativas empresariales donde las mujeres esten al frente como artesanías, como turismo, cosas de ese tipo.

- **¿Las EFC reciben apoyo suficiente por parte del estado, tanto económicamente como técnicamente?**

Creo que reciben el apoyo necesario. Aquí no es necesario en este momento tener grandes inversiones del estado, a excepción del momento en el cual hay incendios forestales, que eso sale de las manos de todo el mundo. Y quizá en algunos aspectos que puedan facilitarle sus procedimientos de exportación, de aprovechamiento y eso. El Consejo Nacional de Áreas Protegidas, el CONAP, que es la entidad gubernamental que está al frente de la Reserva de la Biosfera y todas las áreas protegidas de Guatemala, creo que hacen lo básico, lo necesario. Pero el proceso de concesiones prácticamente genera todo lo demás para poder gestionar sus aprovechamientos, exporta su madera.

Y con respecto al otro tipo de apoyo, al institucional, pues ya es muy poco. Antes se veía cualquier cantidad de vehículos rotulados en el Petén, apoyando las concesiones, ahora lo que se ven son vehículos comunitarios, que ya hacen su propia gestión. Así que la participación del Estado se acota básicamente a autorizar los aprovechamientos, a respetar los contratos de concesión y en este momento que estamos viviendo, apoyar un poco el tema de incendios forestales, hay tres helicópteros, un avión, 750 personas trabajando en tratar de mitigar incendios... Pero claro, la mayoría de los incendios están en parques nacionales no en concesiones forestales, pero si amenaza a sus áreas de manejo.

- **¿Realmente están comprometidos con el proyecto?**

Bueno lo que pasa es de que, en un país como este, donde las áreas de concesión representan un área bastante grande en comparación de lo que nosotros medimos, siempre hay en los cambios de gobierno alguna crítica sobre porque esa gente tienes esas concesiones y el resto del país no. El resto del país pasa por problemas de pobreza, y pobreza extrema. Y es extraño que un país pobre, con limitantes económicas, puedas tener un sector pequeño de la población que tiene acceso a los recursos naturales y que aparentemente le va muy bien. Entonces claro, en cada cambio de gobierno hay un debate sobre: mira esa zona se la deberíamos dar a los industriales, se la deberíamos de dar a otra gente, debería de no tocarse el bosque, deberíamos de hacer mejores reservas para esto, para lo otro...

Hay diferentes ideas, el compromiso ha sido que el contrato es legal por 25 años y que no ha habido ningún estado, ningún gobierno, capaz de comprobar que las cosas se hacen mal. Al contrario, la gente conoce el proceso y dice ¡Wow!, de verdad esto no parece Guatemala. ¡Esto no parece que suceda acá! No puede ser que haya publicaciones, que muchas revistas internacionales, no puede ser que muchos países e investigadores americanos, europeos, estén detrás de este proceso, y nosotros mismos como guatemaltecos estemos queriendo derrumbarlo. Pero claro hay una amenaza constante, especialmente con los cambios de gobierno donde otra vez se pone en tela de juicio que hacer con esa área. Y ha ganado el proceso concesionario en el sentido de mantener la propuesta, de mantener sus contratos, y demostrarles a nosotros, a ustedes, y a quien sea necesario que ellos están dispuestos a hacer las cosas bien. Así que el Estado no ha aprovechado del todo yo diría, porque como estado pudiera decir, mira este es un proceso mío, es un proceso estatal, y salir al mundo diciendo soy el dueño de un modelo forestal comunitario ejemplar, que no pasa en ningún otro lugar. Y de verdad, yo no lo encuentro, porque lo he buscado, lo he buscado en Brasil, lo he buscado en Colombia, lo he buscado en las regiones tropicales, y no encontrás comunidades manejando por 25 años su bosque con índices de exportación y con una serie de indicadores en los medios de vida de la gente, que si realmente puede utilizar el bosque de manera adecuada. Entonces el compromiso te digo lo ha aprovechado más ACOFOP, lo ha aprovechado más las mismas comunidades diciendo mira somos dueños de un proceso realmente interesante, y es ejemplar.

- **¿Cómo consideras la gestión la gestión de la Zona Núcleo y la Zona de Amortiguamiento?**

La Zona de Amortiguamiento deja mucho que desear. Esa es una región donde no se ve mucho el bosque ya, eh, deja mucho que desear. Yo creo que la gestión de la zona de amortiguamiento es muy débil, tiene muy poca gente asignada para trabajar en esa región, muy poco manejo forestal, no se ve como una zona de amortiguamiento, se ve como una zona no protegida. Y con respecto a los parques nacionales, en Guatemala

nos metimos en parques nacionales más grandes de lo que podemos cuidar, y eso es una realidad. Si ves las áreas de los parques nacionales de Costa Rica, donde hay parques nacionales que miden siete hectáreas, doce hectáreas, cien hectáreas, doscientas hectáreas... pero te das cuenta que tienen una amplia visitación y viven del turismo y medio mundo conoce esos parques nacionales, y lo gestionan bien. El turismo puede ser el segundo o tercer ingreso de Costa Rica.

Nosotros nos metimos a tener parques nacionales de doscientas mil hectáreas, de ciento cincuenta mil hectáreas como la Laguna del Tigre, es un parque nacional maravilloso, pero impresionantemente grande para el tamaño de este país y que ameritaría una inversión millonaria por parte del Estado para cuidarlo y mantenerlo íntegramente como debe ser un parque nacional. Entonces en la Reserva de la Biosfera Maya tenemos la Laguna del Tigre o la Sierra de Lacandón que son parques grandes, muy difíciles de cuidar. Entonces tienes un parque que mide, por ejemplo, ciento veinte mil hectáreas y tienes cincuenta guardaparques para cuidarlos. En contraposición, tienes a una concesión comunitaria que mide ochenta mil hectáreas como Uaxactún, pero tienes doscientas cincuenta familias constantemente viviendo y cuidando su bosque, porque reciben el beneficio de ese bosque, les conviene cuidarlo. Entonces esa es la contraposición. Que hay por supuesto, hay parques como Tikal, como parque nacional funciona muy bien pero que no es tan grande, y además es como el emblema de esta región.

- **¿Entonces que cree que debería hacerse para mejorar esta gestión?**

En el tema de parques se necesita mucha más inversión por parte del estado de Guatemala para tener mayor presencia, mayor presencia en cuanto a guardarecursos, guardaparques, evitar incendios forestales... Los parques nacionales en Guatemala es tierra nacional, como su nombre lo indica, al ser tierra nacional es vulnerable a que la gente lo pueda invadir, y ese es un gran problema.

- **He podido comprobar en el monitoreo de gobernabilidad o en revistas de ecología política que hay bastante presencia de militares en la Reserva de la Biosfera Maya ¿Hasta qué punto está militarizada?**

Bueno cualquier gestión que implique la gobernabilidad, eso es presencia militar, presencia de policías, presencia de guardaparques es útil. Pero el tema de los parques es bastante más complejo de lo que realmente podemos platicar acá. Es un tema que habría que llevarlo a otro nivel. La correlación entre parques nacionales y narcotráfico es alta, o debo decir muy alta. Es decir que el parque nacional Laguna del Tigre, buff... tienes que ver la cantidad de aviones aterrizando, ¡es impresionante! Entonces es casi ingobernable porque ahí te metes con el narcotráfico, te metes con ganaderos, te metes con un sector muy pudiente al cual no le tienen miedo a nada, ni al ejército, ni a la policía y mucho menos a los guardaparques.

- **También he leído sobre un concepto que se llama la narcoganadería. ¿Me puede explicar un poco en que se basa o cómo funciona?**

Bueno un parque nacional, como te repito, es tierra nacional, es tierra del Estado. Por lo tanto, ha habido muchas invasiones por parte de comunidades que van ahí y dicen: mira yo reclamo esta área porque no tengo tierra, y porque soy pobre y no tengo donde vivir, y vengo aquí porque aquí nadie me puede sacar porque es tierra nacional. Luego las comunidades terminan vendiendo esa área, y digo vendiendo entre comillas porque no

es legal, a gente que hace ganadería. Y esa gente que hace ganadería compra grandes porciones de tierra y pone ganado. Pero si tienes grandes porciones de tierra en un lugar casi inaccesible, relativamente plano, lo próximo a hacer es una pista de aterrizaje. Y ahí ya te pasas al siguiente nivel de negocio. Entonces esa narcogandaría es eso: es el resultado de un proceso de incendios, invasión, compra de tierras para ganado y luego involucramiento con narcotráfico.

- **¿Y otras amenazas que crea que son relevantes en la actualidad, para las concesiones y para los parques?**

Para las concesiones creo que una amenaza constante ha sido la propuesta de convertir la reserva de la biosfera maya hacia una iniciativa totalmente vinculada al ecoturismo. Amenazas también para concesiones pudieran ser también otros sectores de la población que se vean involucradas y digan mira ya basta de tener concesiones comunitarias, ellos ya las tuvieron por veinticinco años y ahora le toca a otro sector de la población, las academias, los grupos de otro tipo... Amenazas en concesiones también pudieran ser incendios forestales que pudieran devastar el bosque, pero yo llegaría hasta allí. Creo que turismo es lo que está más en tela de juicio, guiada por lo que sucede en el Mirador. Para parques nacionales, la amenaza número uno son invasiones. En los parques nacionales no debería de haber comunidades, ¡y las hay! Han sido invadidas algunas incluso antes de que se creara el parque nacional. La segunda amenaza en parques nacionales es el narcotráfico y la tercera amenaza en los parques nacionales quizá sean incendios forestales. Eso sin mencionar que hay parques nacionales donde hay explotaciones de petróleo, también, en el parque nacional Laguna del Tigre, y eso te lleva a otro nivel de análisis.

- **Entonces, ¿cuáles cree que son los retos a los cuales se enfrentan las concesiones y la reserva en su conjunto?**

Creo que el gran reto en este momento pudiera ser prorrogar. Ese término aquí se está utilizando aquí mucho, y el prorrogar implica gestionar veinticinco años más de contrato, para hacer un proceso que ya proyecte cincuenta años de manejo forestal. ¡Sería histórico! Cooperativa Carmelita ya lo logró y ya está en proceso de tener la aprobación de su nuevo contrato por veinticinco años más, ese es el reto en la reserva de la biosfera, a nivel de concesiones.

A nivel de parques es retomar la gobernabilidad de los parques nacionales y buscarles otras alternativas de ingreso que pudieran hacerlas rentables. Los parques nacionales no generan prácticamente nada, económicamente hablando, a excepción de Tikal, a excepción de Yaxhá, son parques que tienen visitación turística. Pero Laguna del Tigre, Sierra de Lacandón prácticamente son una carga para el Estado. Y tienen una alta importancia en materia de ecosistemas, de naturaleza como tal, pero claro tienen una carga económica muy alta, sin tener ingresos de ellos.

- **¿Y cómo se deberían de gestionar los parques nacionales? ¿Se podrían crear nuevas unidades de manejo?**

Bueno, no se pueden crear nuevas unidades de manejo porque legalmente están sujetos a una ley, valga la redundancia. Y eso las pone como parques nacionales y eso es una categoría intangible, quiere decir que no se pueden tocar, no se pueden gestionar. En los años 80, lo que hoy son parques nacionales antes eran concesiones industriales de madera, esas concesiones industriales de madera cuando se creó la Reserva de la Biosfera Maya desaparecieron verdad, y se crearon los parques nacionales, la zona de

uso múltiple y la zona de amortiguamiento. Pero creo que el gran reto con los parques, lo que se debe hacer es retomar la gobernabilidad del área, tener más presencia del Estado y buscarles la función económica que pudiera representar ir a un parque nacional: avistamiento de aves, ecoturismo, y tener esa importancia económica, para que los parques puedan hacer mejores cuidados.

- **Para terminar, ¿considera que este es un caso paradigmático de sostenibilidad?**

Si, un caso muy particular si lo es. Paradigmático no estoy tan seguro. Pero si es un proceso diferente, porque mucha gente está viniendo a verlo de Colombia, de Brasil, de Argentina incluso... Diciendo bueno como es posible que esta gente haya logrado hacer esto, con tan poca educación porque es gente comunitaria, con tan poco conocimiento técnico hayan logrado los más altos estándares de cumplimiento. Dicho sea de paso, ahora las concesiones están invitadas a soportar con todo. Ahora están viendo si se mide otras medidas de sostenibilidad, si los objetivos del milenio aplican ahí también, si se cumple ahí. Se está hablando del tema de género, de jóvenes... Eso es como que tengas una cleta de alto rendimiento al que le exijas cada día más marcas. Esto está pasando en las concesiones, que empezaron funcionando, ahora son funcionales, pero cual a cleta de alto rendimiento están intentando ponerle más retos encima. Más sostenibilidad, más género, más jóvenes, más gobernabilidad, y muchas más cosas. Cuando realmente las concesiones eran un proceso de conservación del bosque, permitiendo acceso a los recursos naturales a la gente, eso básicamente. Entonces creo que sí, que si podría verse como un proceso bastante diferente, especialmente si sales a darte una vuelta por acá, y ves lo que pasa en México, ves lo que pasa en Nicaragua, lo que intentaron hacer en Panamá y los grandes retos que tiene América del Sur, sin superar todavía decisiones de largo plazo, dando concesionamientos de cuatro, cinco años a comunidades, eso, eso tiene poco sentido.

- Yo te quería preguntar Aldo por la toma de decisiones, es decir en las asociaciones, en las sociedades y en las cooperativas, ¿cómo toman las decisiones? Es decir, tu hablabas de que invierten si en educación, si en sanidad, en todo aquello que el estado no llega. ¿Cómo se toman las decisiones, hay diferencias si son un modelo u otro, o en general? Bueno es constante que todas las concesiones comunitarias tengan estatutos, y los estatutos son una ley orgánica interna que dice que puedes hacer y que no puedes hacer. Normalmente dentro de los estatutos dejan un veinticinco por ciento de los ingresos económicos para la toma de decisiones por parte de ellos para mejorar aspectos sociales, educacionales, ambientales, y de otro tipo. Entonces aquí hay aspectos donde las mismas concesiones pagan a sus maestros, para mejorar su nivel de educación, algunos pagan maestros para mejorar su nivel de inglés, algunos pagan enfermeros o médicos para tener jornadas de salud. Cosas que al estado no logra hacer con tanta facilidad. Es decir, funciona ese veinticinco por ciento de los ingresos como una caja chica donde a nivel de la asamblea de las comunidades toman sus decisiones, como invertirlo y que es lo que más les molesta en ese momento. Que es el gran problema que resolver.

Las sociedades se han vuelto un poco grandes de edad, eso ha implicado más participación en aspectos de salud, algunas organizaciones como Carmelita y alguna sociedad civil han decidido otorgar becas a sus hijos, a los niños, a las niñas. Para que puedan garantizar sus estudios universitarios, cosa que antes no pasaba. Hay de todo, yo les voy a compartir los estudios que recién terminamos el año pasado con Bioversity y allí podrán encontrar una serie de entrevistas. Nosotros hicimos un proceso de investigación de siete años consecutivos para llegar a concluir como gestionan sus medios de vida, como vive la gente y a concluir que solamente el treintaiocho por ciento

de los ingresos que la gente recibe proviene directamente del bosque. El resto de ese treintaiocho por ciento la gente lo gestiona haciendo otro tipo de trabajos: siendo carpintero, siendo maestro, siendo un pequeño agricultor, siendo ebanista, siendo... diferentes formas de tener ingresos, pero solo el treintaiocho por ciento en promedio viene del bosque, de su proceso de manejo forestal. Aun así, esa gente está dispuesta a dar la vida por su concesión y por mantenerse activo en el manejo y en la toma de decisiones. Eso puede ser interesante en todos los sentidos, pero llama la atención que es gente con bajo nivel de escolaridad que han aprendido a gestionar, a ponerse de acuerdo entre ellos mismos, así que funciona como un pequeño sistema de gobierno, donde ellos mismos toman sus decisiones, y garantizan en primer lugar la sostenibilidad del bosque.

- **He podido comprobar en su informe que ponía que la información sobre los rendimientos económicos es un poco escasa en algunas unidades de manejo ¿Eso es cierto?**

¡Si es cierto! Es cierto porque no es un sistema de explotación ordinario, si esto fuera un proceso de explotación ordinario estuvieran sacando mucha más madera de lo que sacan actualmente. En la actualidad, toman el setenta por ciento nada más de lo que podrían sacar, porque al final es un proceso de conservación guiado por el estado de Guatemala. Entonces el Estado de Guatemala no les autoriza a hacer explotaciones ordinarias, donde pudieran sacar mucha más madera y tener muchos más ingresos. Yo estoy seguro que todas las concesiones serían altamente rentables. Pero, como es un proceso de conservación, les dejan solamente tomar lo necesario. Eso es el sesenta o setenta por ciento de lo que pudieran aprovechar. Pero eso es suficiente para mantener la sostenibilidad del bosque, no para volverse ricos, ni para salir de la pobreza de un día para otro. Les permite lo necesario para tener empleo, para tener algunos ingresos básicos, para cubrir su salud y su educación. Pero sí que hay unidades con serios problemas de rentabilidad, porque no son lo suficientemente ricos, o porque son unidades muy grandes y no alcanzan.

- Sobre la distribución y la tenencia de la tierra en toda Guatemala y también en la zona del Petén. Si no tenemos mal entendido, hay un problema muy grave sobre el acaparamiento de tierras en manos de poco propietarios. ¿Cómo está en la región y qué relación hay con las concesiones?

Bueno el régimen el régimen en Guatemala es igual que ustedes, es propiedad privada. En verdad uno puede acceder a tener propiedad privada, de su tierra de sus fincas, de sus territorios... Pero también hay tierras estatales. Y este es el caso de la Reserva de la Biosfera Maya. La Reserva de la Biosfera Maya es tierra estatal, por eso los grupos comunitarios han accedido como una concesión, que es como su nombre lo indica, como una concesión temporal por veinticinco años. No son dueños de la tierra las concesiones, son concesionarios nada más, se la dan por veinticinco años para utilizarla, y tienen que demostrar que la usan adecuadamente para poder mantener activo su contrato. Con respecto a la desproporción que hay en cuanto en manos de quien está la tierra. Es un hecho histórico que en nuestros países ha habido un desorden, la reforma agraria no pudo lograrlo en los años sesenta, setenta y de eso derivó la guerra y en la actualidad, el departamento de Petén que es el más grande de Guatemala, que presenta índices muy polémicos en cuanto a cultivos como palma africana, por ejemplo, palma aceitera. De las 178.000 hectáreas de palma africana que hay en Guatemala, 78.000 hectáreas están en este departamento. Entonces es un departamento plano, para agricultura no es bueno pero la palma se las ha ingeniado para encontrar en la región sur del Petén áreas con potencial para producción. Petén paso de ser un área boscosa y abandonada en los años setenta y ochenta por el Estado de Guatemala a convertirse en este momento en el

departamento que tiene el hato ganadero más grande con uno punto dos millones de cabezas de ganado. Hay más cabezas de ganado que gente en este momento. ¡Habremos unos ochocientos mil habitantes y uno punto dos millones de cabezas de ganado! Somos el máximo productor de ganado, el máximo productor de petróleo, un gran atractivo turístico por todo lo que tiene que ver con la cultura maya y cultivos como papaya o piña han tenido un repunte muy interesante en este departamento. Y a todo eso tienes que unirle este tema de la Reserva de la Biosfera Maya y todo lo que puede generar la madera. Así que el tema de titularidad sobre la tierra fuera de la reserva es propiedad privada y dentro de la reserva es estatal, esa la tenemos que cuidar todos. Por eso es que es un proceso de concesionamiento donde te prestan la tierra por ese tiempo y tienes que demostrar que lo haces bien. Parte del éxito quizá en esa iniciativa es que los contratos piden que la gente obtenga la certificación forestal, y eso, es otro aspecto que es único aquí. Aquí la certificación forestal es prácticamente obligatoria. Porque el contrato de concesión te dice: sabes que, te doy la concesión, pero a los cinco años de recibirla tienes que demostrar que lo estás haciendo tan bien que debes cumplir con los estándares del FSC. Yo no encontré en todo lo que audito ninguna otra región que diga mira tienes que certificarte, porque ese es un proceso voluntario. Pero aquí como el estado tiene el contrato en sus manos, se lo pidió a las comunidades y les tocó cumplirlo y lo han hecho bien. Lo han hecho bien porque han mantenido la certificación forestal veinte años consecutivos, eso es raro de encontrar en Latinoamérica. Procesos de certificación forestal de veinte o veinticinco años, muy raro, a menos que sea una empresa privada con mucha capacidad. Pero no se mantiene durante tanto tiempo como lo han logrado las comunidades.